

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
«ΕΥΡΩΠΑΪΚΕΣ ΣΠΟΥΔΕΣ ΚΑΙ ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΑ»

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ

ΣΧΟΛΗ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ, ΑΝΘΡΩΠΙΣΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ ΚΑΙ ΤΕΧΝΩΝ

ΤΜΗΜΑ ΔΙΕΘΝΩΝ & ΕΥΡΩΠΑΪΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ

«Ρωσικές προσεγγίσεις για την Ευρώπη»

Διπλωματική εργασία του Αθανασόπουλου Βασίλειου

Επιβλέπων: Κ. Μικέλης Κυριάκος, Επίκουρος Καθηγητής

Συνεπιβλέπων: Κ. Μακρής Σπυρίδων, Επίκουρος Καθηγητής

ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ, ΝΟΕΜΒΡΙΟΣ 2020

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
«ΕΥΡΩΠΑΪΚΕΣ ΣΠΟΥΔΕΣ ΚΑΙ ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΑ»

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ

ΣΧΟΛΗ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ, ΑΝΘΡΩΠΙΣΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ ΚΑΙ ΤΕΧΝΩΝ

ΤΜΗΜΑ ΔΙΕΘΝΩΝ & ΕΥΡΩΠΑΪΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

«Ρωσικές προσεγγίσεις για την Ευρώπη»

ΟΝΟΜΑΤΕΠΩΝΥΜΟ ΦΟΙΤΗΤΗ: ΒΑΣΙΛΕΙΟΣ ΑΘΑΝΑΣΟΠΟΥΛΟΣ

ΑΡΙΘΜΟΣ ΜΗΤΡΩΟΥ: MAD20008

ΕΠΙΒΛΕΠΩΝ: Κ. ΜΙΚΕΛΗΣ ΚΥΡΙΑΚΟΣ, ΕΠΙΚΟΥΡΟΣ ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ

**ΣΥΝΕΠΙΒΛΕΠΩΝ: Κ. ΜΑΚΡΗΣ ΣΠΥΡΙΔΩΝ, ΕΠΙΚΟΥΡΟΣ
ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ**

ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ, ΝΟΕΜΒΡΙΟΣ 2020

ΥΠΕΥΘΥΝΗ ΔΗΛΩΣΗ

«Δηλώνω υπευθύνως ότι όλα τα στοιχεία σε αυτήν την εργασία τα απέκτησα, τα επεξεργάστηκα και τα παρουσιάζω σύμφωνα με τους κανόνες και τις αρχές της ακαδημαϊκής δεοντολογίας, καθώς και τους νόμους που διέπουν την έρευνα και την πνευματική ιδιοκτησία. Δηλώνω επίσης υπευθύνως ότι, όπως απαιτείται από αυτούς τους κανόνες, αναφέρομαι και παραπέμπω στις πηγές όλων των στοιχείων που χρησιμοποιώ και τα όποια δεν συνιστούν πρωτότυπη δημιουργία μου».

Βασίλειος Αθανασόπουλος,

ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ

Θα ήθελα να ευχαριστήσω θερμά τον επιβλέποντα καθηγητή μου Κ. Κυριάκο Μικέλη για την πολύτιμη στήριξη και βοήθεια του για την διεκπεραίωση της παρούσας εργασίας. Επίσης, ένα τεράστιο ευχαριστώ στους γονείς και την αδερφή μου για την αμέριστη στήριξη και αγάπη τους. Χωρίς αυτούς τίποτα δεν θα ήταν δυνατό και τίποτα δεν θα είχε την ίδια αξία.

Αφιερώνεται στην μνήμη της νονάς μου και ακαδημαϊκού, Λιόπης Αμπατζή.

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Η παρούσα εργασία αποσκοπεί στην παρουσίαση των επικρατέστερων προσεγγίσεων και τάσεων της ρωσικής κοινωνίας, στην ανάδειξη των κυρίαρχων Διεθνολογικών Σχολών που υπάρχουν εντός αυτής και στην ανίχνευση των σημείων σύγκλισης και απόκλισης της Ρωσικής ταυτότητας σε αντιπαραβολή με την ευρωπαϊκή, όπως αυτές έχουν διαμορφωθεί στον ιστορικό χρόνο. Πιο αναλυτικά, στην πρώτη ενότητα παρουσιάζονται η δυτική, η εθνικιστική και η ευρασιατική προσέγγιση. Στην δεύτερη ενότητα παρουσιάζεται η εξωτερική πολιτική του ρωσικού κράτους και ειδικότερα αναλύονται ζητήματα θεωρίας, στρατηγικής, κουλτούρας και διπλωματίας. Αντίστοιχα, στην τρίτη ενότητα αναλύονται οι διεθνολογικές σχολές των φιλελεύθερων, νέο-μαρξιστών και εθνικιστών. Τέλος, στην τέταρτη ενότητα εξετάζονται έννοιες και θεσμοί όπως η δημοκρατία, ο χριστιανισμός και ο γεωγραφικός χώρος και τοποθετούνται στο σημείο τομής της Ρωσίας με την Ευρώπη.

ABSTRACT

This study aims to present the main approaches and trends of Russian society, highlight the dominant International Schools within it and detect the points of convergence and divergence of Russian identity in comparison with the European one, as they have been formed in historical time. Specifically, the first chapter presents the Western, Nationalist and Eurasian approaches. The second chapter introduces the Russian foreign policy in general and specifically foreign policy issues, Russian strategy and cultural diplomacy. Chapter three analyzes international schools of liberals, neo-Marxists and nationalists. Chapter four examines the concepts and institutions of democracy, Christianity and geographical space which exist in the intersection of Russia and Europe.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΠΕΡΙΛΗΨΗ	vi
ABSTRACT	vii
ΕΙΣΑΓΩΓΗ	3
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1: ΚΥΡΙΑΡΧΕΣ ΙΔΕΟΛΟΓΙΕΣ ΣΤΗΝ ΡΩΣΙΚΗ ΚΟΙΝΩΝΙΑ	6
1.1 ΦΙΛΟΔΥΤΙΚΟΙ.....	6
1.2 ΕΘΝΙΚΙΣΤΕΣ.....	7
1.3 ΕΥΡΑΣΙΑΝΙΣΤΕΣ	10
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2: ΕΞΩΤΕΡΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ	13
2.1 ΘΕΩΡΙΑ ΕΞΩΤΕΡΙΚΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ	13
2.2 ΣΤΡΑΤΗΓΙΚΗ	15
2.3 ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΗ ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΑ ΚΑΙ ΚΟΥΛΤΟΥΡΑ.....	19
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3: ΣΧΟΛΕΣ ΔΙΕΘΝΟΛΟΓΙΚΗΣ ΣΚΕΨΗΣ.....	24
3.1 ΦΙΛΕΛΕΥΘΕΡΗ ΣΧΟΛΗ.....	24
3.2 ΜΑΡΞΙΣΤΙΚΗ /ΝΕΟ-ΜΑΡΞΙΣΤΙΚΗ ΣΧΟΛΗ.....	26
3.3 ΡΕΑΛΙΣΤΙΚΗ ΣΧΟΛΗ	30
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4: ΖΗΤΗΜΑΤΑ ΤΑΥΤΟΤΗΤΑΣ.....	33
4.1 ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ	33
4.2 ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΣΜΟΣ / ΟΡΘΟΔΟΞΙΑ	36
4.3 ΓΕΩΠΟΛΙΤΙΚΗ.....	39
ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ.....	43
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ.....	45

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Οι σχέσεις της Ευρώπης ως σύνολο κρατικών οντοτήτων με την Ρωσία (σε όλες τις πολιτειακές μορφές της) πέρασαν από διάφορες ιστορικές φάσεις κατά τις οποίες το στοιχείο της συνεργασίας διαδεχόταν αυτό της σύγκρουσης, μέσω μιας σχεδόν «φυσικής διαδικασίας». Η «Αγία Ρωσική Αυτοκρατορία» ήταν πολύ κοντά στα πρότυπα των μεγάλων αυτοκρατοριών της εποχής, όπως η Αυστροουγγρική και η Πρωσική. Η κύρια εκφραστής του δυτικού πολιτιστικού παραδείγματος Μεγάλη Αικατερίνη, ήθελε να υποστηρίξει τη θέση του Βολταίρου και του Ντιντερό και να δηλώσει ότι η χώρα της ήταν αναπόσπαστο μέλος του πολιτισμένου κόσμου.

Ωστόσο, τον 19^ο αιώνα η ευρωκεντρική έννοια της συνεχούς προόδου και του εκσυγχρονισμού δέχθηκε ισχυρή κριτική από τους κύκλους των ελίτ της Ρωσίας. Η Ασία έγινε από κομμάτι οπισθοδρόμησης, πολιτισμικό παράδειγμα σταθερότητας. Σε αυτό το πλαίσιο η κυβέρνηση του Τσάρου Νικολάου, ο οποίος ανήλθε στην εξουσία με πραξικόπημα, εμπόδισε την Ρωσία από το να εισάγει τον ριζοσπαστισμό των ευρωπαϊκών επαναστάσεων. Η Ρωσία δεν θέλησε να καλλιεργήσει το προφίλ μιας τυπικής ευρωπαϊκής χώρας, αντίθετα προέταξε ένα διαφορετικό είδος κοινωνίας στο εσωτερικό της που βασίστηκε στην ορθοδοξία, την έννοια της αυτοκρατορίας και του ισχυρού έθνους (Lukin, 2003).

Αργότερα, η μπολσεβίκικη επανάσταση διαφοροποιήθηκε από τις υπόλοιπες αστικές επαναστάσεις της εποχής καθώς προέταξε ένα εντελώς διαφορετικό κοινωνικό-οικονομικό σύστημα οργάνωσης που διαφοροποιούταν πλήρως από τα φεουδαρχικά και αστικά καθεστώτα της περιοχής. Ωστόσο, η κατάρρευση της ΕΣΣΔ δημιούργησε νέα οικονομικά, πολιτικά και πολιτισμικά δεδομένα σε μια σειρά από πολιτειακές οντότητες που βρίσκονται στο γεωγραφικό φάσμα που καλύπτει την σημερινή Ρωσία και την Ευρώπη. Σε αυτό το σημείο η Ρωσική Ομοσπονδία περνάει από μια κατάσταση σύγκλισης με την Δύση, κυρίως μέσω δικών της παραχωρήσεων, σε μια κατάσταση πλήρους αντιπαράθεσης με το προφίλ της χώρας να παραπέμπει σε αυτό που αποκαλείται ακαδημαϊκά ως μετα-αυτοκρατορία. Ένα κράμα παραδοσιακών αυτοκρατορικών πολιτικών που διαπλέκονται με στοιχεία μετα-ιδεολογίας και καταλήγουν σε μια μοντέρνα κατάσταση που χρειάζεται περαιτέρω ανάλυση.

Η παρούσα εργασία εξετάζει σε ένα γενικότερο πλαίσιο τις Ρωσικές προσεγγίσεις για την Ευρώπη, επιχειρώντας να αναδείξει το πώς η Ρωσία αντιλαμβάνεται συνολικά το σημαίνον Ευρώπη σε μια σειρά ζητημάτων όπως είναι η πολιτική, οι διεθνολογικές σχολές σκέψης και τα ζητήματα ταυτότητας. Το θέμα που επιλέχθηκε είναι θεωρητικής προέλευσης μεν, αλλά κατά βάση ιδεατικό. Στόχος είναι δηλαδή η ανίχνευση της εμπειρικής γνώσης που προκύπτει από την εξέταση των διάφορων ιδεολογιών που έχουν επιλεγεί προς εξέταση και στον τρόπο

με τον οποίο λειτουργούν και αλληλεπιδρούν στον τομέα των ευρω-ρωσικών σχέσεων. Αντίστοιχα, σημαντική λειτουργία στην θεματολογία διαδραματίζουν και οι συνδηλώσεις και τα αποτελέσματα που παράγει η γεωγραφία στην υπό εξέταση περιοχή. Ο γεωγραφικός χώρος που ενώνει την Ευρώπη με την Ρωσία εξαναγκάζει τις δύο οντότητες να είναι αλληλεξαρτώμενες οικονομικά και ενεργειακά. Σήμερα, το ένα τέταρτο της προμήθειας φυσικού αερίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης προέρχεται από τη Ρωσία. Οι συγκρούσεις που προέκυψαν μεταξύ της Ρωσίας και άλλων χωρών της Πρώην Σοβιετικής Ένωσης είναι πολλαπλές και συνεχίζονται με την ενέργεια να αποτελεί ρόλο κλειδί.

Άλλωστε, μια σειρά από συγκρούσεις στον μετα-σοβιετικό χώρο όπως ο ρωσο-γεωργιανός πόλεμος το 2008 και η ρωσο-τουρκμενική σύγκρουση το 2009 είναι μια υπενθύμιση προς όλες τις κατευθύνσεις ότι ο ρωσικός ιμπεριαλισμός είναι έτοιμος να ενεργοποιηθεί σε περίπτωση που κριθεί απαραίτητο από τις ρωσικές αρχές (Kanet, 2010). Αναφορικά με την δομή της εργασίας, το πρώτο κεφάλαιο επιχειρεί να δώσει μια πρώτη σφαιρική εικόνα της ρωσικής κοινωνίας για τον ευρωπαϊκό χώρο, συνοψίζοντας παράλληλα τα σημαντικότερα ρεύματα σκέψης που αποτυπώνονται στο εσωτερικό της ρωσικής κοινωνίας. Η ιστορία, τα πολιτικά κόμματα, τα ιδεολογικά ρεύματα και η κοινή γνώμη της Ρωσίας αναλύονται διεξοδικά στο πρώτο κεφάλαιο.

Αντίστοιχα, το δεύτερο κεφάλαιο εστιάζει στην διαδικασία διαμόρφωσης της εξωτερικής πολιτικής της Ρωσικής Ομοσπονδίας μετά την πτώση της Σοβιετικής Ένωσης. Σε αυτό το κεφάλαιο αναλύονται διεξοδικά τα θεωρητικά ρεύματα της εξωτερικής πολιτικής, η στρατηγική κουλτούρα του ρωσικού κράτους, η μορφή και το περιεχόμενο του υβριδικού πολέμου. Επιπρόσθετα, γίνεται λόγος για την σημασία της ήπιας ισχύος στην διαμόρφωση και εξέλιξη της ρωσικής διπλωματίας, καθώς και στον ρόλο της κουλτούρας στα εθνικά προγράμματα του ρωσικού έθνους.

Το τρίτο κεφάλαιο εστιάζει καθαρά στο θεωρητικό επίπεδο των διεθνών σχέσεων. Στο κεφάλαιο αυτό δίνεται έμφαση στις ρίζες της διεθνολογικής σκέψης, από τον καιρό ήδη της Σοβιετικής Ένωσης, καθώς και τις σημαντικότερες διεθνολογικές σχολές που αναπτύχθηκαν σταδιακά στην χώρα και κυρίως την δεκαετία μετά την πτώση της ΕΣΣΔ, από το 1991 έως το 2000. Στο τέταρτο κεφάλαιο, δίνεται έμφαση σε σημαίνοντες θεσμούς, όπως η δημοκρατία και η θρησκεία και στον τρόπο με τον οποίο βιώνονται και γίνονται αντιληπτοί σε καθεμία από τις δύο οντότητες. Σε αυτό το σημείο κρίθηκε σκόπιμη για την καλύτερη κατανόηση των ταυτοτήτων των χωρών μια συγκριτική ανάλυση μεταξύ των οντοτήτων της Ρωσίας και της Ευρώπης. Επιπρόσθετα, στην ενότητα αυτή γίνεται λόγος τόσο για την φύση αυτών των ιδιαίτερων ταυτοτήτων όσο και για τον τρόπο κατανομής τους στον γεωγραφικό χώρο.

Σε ό,τι αφορά τις μεθοδολογικές πρακτικές που επιλέχτηκαν κατά την πορεία διαμόρφωσης της παρούσας εργασίας, είναι σαφές ότι δίνεται περισσότερη έμφαση στις προσεγγίσεις των Ρώσων ακαδημαϊκών, καθώς με αυτόν τον τρόπο επιδιώκεται να αποδοθεί μια εικόνα όσο το δυνατόν πιο αντικειμενική και έγκυρη σχετικά με τα ζητήματα που απασχολούν την Ρωσία. Ωστόσο, σε καμία βεβαίως περίπτωση δεν υποβαθμίζεται η σημαντική συμβολή Ευρωπαίων και γενικότερα μη Ρώσων αναλυτών. Επίσης, όπως στην τέταρτη, έτσι και στην τρίτη ενότητα, έχει επιλεγεί μεθοδολογικά το στοιχείο της σύγκρισης μεταξύ ρωσικών και ευρωπαϊκών ζητημάτων σε μια σειρά από τομείς, με σκοπό να καταδειχτούν με όσο το δυνατόν μεγαλύτερη σαφήνεια τα ζητήματα ταύτισης και απόκλισης της ρωσικής και της ευρωπαϊκής πλευράς.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1: ΚΥΡΙΑΡΧΕΣ ΙΔΕΟΛΟΓΙΕΣ ΣΤΗΝ ΡΩΣΙΚΗ ΚΟΙΝΩΝΙΑ

1.1 ΦΙΛΟΔΥΤΙΚΟΙ

Οι φιλοδυτικοί αποτελούν μια μεγάλη τάση τόσο στην κοινωνία, όσο και στο πολιτικό σύστημα της Ρωσικής Ομοσπονδίας. Από την αρχαία εποχή η αντίθεση της Δύσης (αρχικά της Ευρώπης) προς την Ανατολή στην ευρωπαϊκή σκέψη είχε τις ρίζες της στην αρχαία Ελλάδα και συγκεκριμένα στον 5^ο αιώνα π.χ., όταν οι Έλληνες ήρθαν αντιμέτωποι με την Περσική αυτοκρατορία. Η αντίθεση μεταξύ Ελλάδας και Περσίας θεωρήθηκε από τους Έλληνες ως αντιπροσωπευτική για την κατανόηση της αντιπαράθεσης σε ένα πρώτο επίπεδο μεταξύ Ευρώπης και Ασίας. Σε ένα δεύτερο επίπεδο ανάλυσης, θεωρήθηκε μια σύγκρουση μεταξύ ελευθερίας και δεσποτισμού (Lukin, 2003).

Κατά την φεουδαρχική περίοδο, οι φιλοδυτικοί θα λέγαμε ότι ακολουθούν το ιστορικό παράδειγμα του Μεγάλου Πέτρου και της Αικατερίνης Β', έχοντας ως αξίωμα ότι η Ρωσία βρίσκει τους φυσικούς της συμμάχους στην Δύση (Γκόφας, 1998). Συγκεκριμένα, τόσο γεωγραφικά όσο και ιστορικά η προσέγγιση αυτή πρεσβεύει ότι η Ρωσία ανήκει αποκλειστικά στην Ευρώπη. Εκείνη την εποχή, οι δυναστικοί γάμοι ήταν ο καλύτερος δείκτης του ρόλου μιας χώρας στο σύστημα των διεθνών σχέσεων. Είναι γεγονός, ότι οι τρεις κόρες του Μεγάλου Πρίγκιπα Γιάροσλαβ του Σοφού έγιναν βασίλισσες της Δανίας, της Ουγγαρίας και της Γαλλίας, καθώς και η αδερφή του παντρεύτηκε τον βασιλιά της Πολωνίας και η κόρη του τον Γερμανό Αυτοκράτορα (Lanron, 2018). Αυτή την πολιτική ταύτισης με την Ευρώπη συνέχισε και η σοβιετική ηγεσία τα τελευταία χρόνια πριν από την οριστική πτώση της Σοβιετικής Ένωσης. Όπως χαρακτηριστικά σημειώνει ο Μιχαήλ Γκορμπατσόφ κατά την διάρκεια υποστήριξης της πολιτικής της *Perestroika* που ο ίδιος εγκαινίασε: «*Το ρωσικό εμπόριο, οι σύνδεσμοι μεταξύ Ρωσίας και Ευρώπης σε θέματα κουλτούρας και η πολιτική σύνδεση με τα υπόλοιπα ευρωπαϊκά έθνη και κράτη, έχουν τις ρίζες τους στην ιστορία*» (Krickovic & Weber, 2018).

Άλλωστε, την υποστήριξη του προς την Δύση την απέδειξε έμπρακτα μέσω μιας σειράς ενεργειών. Συγκεκριμένα, τα χρόνια της προεδρίας του μείωσε τον σοβιετικό στρατό, απέσυρε τα σοβιετικά στρατεύματα από το Αφγανιστάν, σταμάτησε την πολιτική υποστήριξης των επαναστάσεων στις χώρες του Τρίτου Κόσμου και έδωσε το δικαίωμα στα μέλη του ανατολικού συνασπισμού να αποχωρήσουν εθελοντικά από την σοβιετική σφαίρα επιρροής (Krickovic & Weber, 2018).

Ήδη, πριν την πτώση της Σοβιετικής Ένωσης, διαφαινόταν η πρόθεση από τα κυβερνητικά κλιμάκια της Σοβιετικής ηγεσίας για σταδιακή υιοθέτηση ευρωπαϊκών και δυτικών πολιτικών. Στο ίδιο κλίμα με τον Μιχαήλ Γκορμπατσόφ, σοβιετικοί ακαδημαϊκοί όπως ο Ατίμοβ υποστήριζαν την θέση ότι ο σοβιετικός σοσιαλισμός θα πρέπει να πάρει την μορφή δυτικών κρατών δικαίου όπως η Σουηδία, Νορβηγία, Ολλανδία, Ισπανία. Αντίστοιχα, κάποιοι φιλελεύθεροι θεώρησαν ότι η Ρωσία θα πρέπει να αντιγράψει μια σειρά από δυτικές και ευρωπαϊκές πολιτικές, αν θέλει να ευημερήσει και να βρει την ταυτότητα της εκ νέου μετά την πτώση της Σοβιετικής Ένωσης και το οριστικό τέλος της ιδεολογικής επιρροής του σοβιετικού μαρξισμού στην διαμόρφωση της ρωσικής συλλογικής ταυτότητας (Casier & Malfliet, 1998).

Κατά την διάρκεια της διακυβέρνησης της Ρωσίας από τον Μπόρις Γιέλτσιν, η κατεύθυνση της χώρας ήταν μονόπλευρα Δυτική. Η εξωτερική πολιτική της χώρας εμπεδώθηκε ως μια υποταγή στον δυτικό τρόπο σκέψης και υλοποιήθηκε από τον τότε υπουργό Εξωτερικών Andrei Kozyrev. Ωστόσο, λίγα χρόνια αργότερα, αυτό το δόγμα μετατράπηκε σε μια πιο ισορροπημένη πολιτική αποστάσεων μεταξύ Ανατολής και Δύσης και εφαρμόστηκε από τον Yevgeniy Primakov (Lukin, 2003). Η απομίμηση των δυτικών θεσμών από την ρωσική ελίτ την έστρεψε προς το δυτικό βιοτικό επίπεδο, αλλά την ίδια στιγμή κράτησε τον ρωσικό λαό μακριά από την Δύση. Ταυτόχρονα, δημιούργησε ένα κλίμα ανανέωσης και αποστασιοποίησης από το σοβιετικό παρελθόν. Το σύνθημα του εκσυγχρονισμού που προωθήθηκε από το δίδυμο Πούτιν και Μεντβέντεφ φανέρωσε την επιθυμία της άρχουσας ελίτ να χρησιμοποιήσει δυτικούς πόρους και τεχνολογία ώστε να αναζωογονήσει την ασταθή ρωσική οικονομία (Shevtsova, 2012). Στο πολιτικό επίπεδο, όταν η Σοβιετική Ένωση είχε πλέον καταρρεύσει, τα μεταρρυθμιστικά κόμματα που ακολούθησαν την προσέγγιση και προώθησαν τα συμφέροντα των φιλοδυτικών κατά την διάρκεια των εκλογών της περιόδου διακυβέρνησης του Μπόρις Γιέλτσιν το 1993 ήταν Η Δημοκρατική Επιλογή της Ρωσίας, το Yabloko και το Κόμμα της Ρωσικής Ενότητας και Συμφωνίας του Sergey Shakhray.

Σε ένα ευρύτερο μακροοικονομικό πλαίσιο, οι φιλοδυτικοί ρώσοι έχουν ως στόχο την οικονομική ανασυγκρότηση της Ρωσίας, η οποία σύμφωνα με την προσέγγισή τους θα επιτευχθεί μόνον μέσω της συμμετοχής της στον ΠΟΕ, σε οργανισμούς όπως το G7 και άλλους δυτικούς θεσμούς όπως είναι το ΔΝΤ, η Παγκόσμια Τράπεζα κλπ (Γκόφας, 1998).

1.2 ΕΘΝΙΚΙΣΤΕΣ

Οι πρώτοι ιστορικά σλαβόφιλοι εθνικιστές ήταν κατά αριθμητική σειρά οι Kireyevski (1806-1856), Khomyakov (1817-1860) και οι αδερφοί Aksanov, Ivan (1823-1886) και Sabmarin

(1819-1872). Ο ρόλος τους ήταν η προώθηση του ιδιαίτερου χαρακτήρα της Ρωσίας, της ιδιαιτερότητας του σλαβικού πολιτισμού και της διαφοροποίησής του από τον ευρωπαϊκό. Η διαφορά αυτή γι' αυτούς εντοπίζεται στο ιδιαίτερο ναρόντι πνεύμα των Ρώσων (Dugin, Ethnosociology : The Foundations, 2019).

Οι ρομαντικοί εθνικιστές, ή αλλιώς σλαβόφιλοι, είναι ιδεολογική τάση στην ρωσική κοινωνία η οποία έλκει τις ρίζες της από το μακρινό 1830 και έχει ως κύριους εκπρόσωπους της τους Aleksander Gertsen και Nikolai Stankevich. Ο ευρύτερος στόχος των εθνικιστών ήταν να εφεύρουν έναν μοναδικό και ξεχωριστό χαρακτήρα για το έθνος τους, ο οποίος με τη σειρά του θα λειτουργεί ως αντιπαραβολή με την Δύση. Σημαντική είναι η διευκρίνιση ότι ο σλαβόφιλος εθνικισμός δεν αντιτίθεται σε σημαίνοντες θεσμούς, όπως η τσαρική εξουσία, αλλά αντιτίθεται σθεναρά στον εξευρωπαϊσμό των θεσμών αυτών (Neumann, 1996).

Συνεπώς, θα μπορούσαμε βάσιμα να υποστηρίξουμε ότι ο ριζοσπαστισμός των εθνικιστών είναι επιφανειακός και σίγουρα περιορισμένου εύρους, καθώς δεν τίθενται υπό αμφισβήτηση σημαίνοντες θεσμοί της μακραίωνης ρωσικής εξουσίας και παράδοσης. Ιστορικά, η τάση αυτή κερδίζει έδαφος μέσω της υπογραφής της συνθήκης του Κιουτσούκ Καϊναρτζή κατά την οποία ο τσάρος απέκτησε το δικαίωμα της προστασίας των χριστιανών της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας (Χριστοδουλίδης, 1991). Με τον τρόπο αυτό, σήμανε για πολλούς ιστορικούς της Ρωσίας την αρχή του σλάβο-ορθόδοξου πολιτιστικού παραδείγματος, το οποίο πολλοί σλαβόφιλοι επιδιώκουν να κυριαρχήσει διεθνώς .

Στους ρώσους εθνικιστές εντάσσονται και οι κομμουνιστές όπως ο αρχηγός του κομμουνιστικού κόμματος Ζιούγιανον. Γι' αυτούς, το μέλλον της Ρωσίας πρέπει να στοχεύει στη συνεργασία με τη Κίνα, η οποία, σύμφωνα με τις εκτιμήσεις τους, θα είναι η ηγέτιδα δύναμη παγκοσμίως σε διάστημα δύο περίπου δεκαετιών. Αντίστοιχα, το όραμα των μη κομμουνιστών εθνικιστών συνδέεται με αυτό των κομμουνιστών του Ζιούγιανον αλλά ταυτόχρονα είναι πιο ριζοσπαστικό.

Ο χαρακτηριστικότερος εκπρόσωπός του και ηγέτης του Φιλελεύθερου Δημοκρατικού Κόμματος Aleksei Mítrofanov, υποστήριξε την άποψη ότι η αντιπαράθεση μεταξύ Ανατολής και Δύσης, θα αντικατασταθεί από την αντιπαράθεση μεταξύ Ευρασίας και Βορείου Αμερικής. Ο λόγος που θα οδηγήσει σε αυτή την αντιπαράθεση είναι η πολιτική των ΗΠΑ, η οποία στοχεύει στην παγκόσμια κυριαρχία. Το εθνικιστικό δόγμα εξωτερικής πολιτικής της Ρωσίας επικεντρώνεται στη μάχη εναντίον των αντιπάλων της Ρωσίας που για τον Mítrofanov είναι οι ΗΠΑ, Μ. Βρετανία, Τουρκία (Lukin, 2003). Αντίστοιχα, οι Ρώσοι εθνικιστές της ακραίας δεξιάς υποστηρίζουν ότι οι έννοιες του πατριωτισμού, εθνικισμού και σωβινισμού είναι ταυτόσημες. Σύμφωνα με τη δική τους ερμηνεία, ο εθνικισμός αποτελεί την

υπέρτατη έμπνευση για την ζωή. Μόνο μέσα από την αίσθηση του «ανήκειν» σε ένα έθνος, αποκτά ουσία η ζωή ενός ανθρώπου.

Στο πλαίσιο αυτό, οι διαφορές μεταξύ των εθνών κρίνονται θεμελιώδεις και η δέσμευση στο έθνος υπερβαίνει όλες τις άλλες υποχρεώσεις. Στο ρωσικό έθνος ανήκουν μόνο εθνοτικά ρώσοι, οι οποίοι με την σειρά τους ανήκουν στην ορθόδοξη εκκλησία. Οι υπόλοιπες θρησκείες, όπως καθολικοί, προτεστάντες, μουσουλμάνοι, μπορεί να είναι ρώσοι υπήκοοι αλλά δεν θεωρούνται «αληθινοί» Ρώσοι. Ο πανσλαβισμός ή σλαβοφιλία που κυριαρχούσε τον 19^ο αιώνα, σήμερα έχει αντικατασταθεί από την ρωσοφιλία (Laquer, 1992).

Στην σύγχρονη ιστορία της Ρωσίας, το παράδειγμα της διακυβέρνησης του Μιχαήλ Γκορμπατσόφ θεωρήθηκε από τους Ρώσους εθνικιστές ως μια εξευτελιστική πορεία μονομερών παραχωρήσεων την Ρωσίας στην Δύση και μια ευρύτερη προσβολή στην αξιοπρέπεια του έθνους. Παράλληλα, το σύγχρονο εθνικιστικό αίσθημα τροφοδοτείται από τη ρωσική παράδοση και οι οπαδοί του εντοπίζονται ευρύτερα στην ρωσική κοινωνία και κυρίως στον επιχειρηματικό χώρο που κινείται στα όρια της παρανομίας, στην ρωσική ελίτ, σε στελέχη του στρατού. Τα πολιτικά κόμματα που εκφράζουν την εθνικιστική ατζέντα στο πολιτικό σύστημα της Ρωσικής Ομοσπονδίας είναι κυρίως το Φιλελεύθερο Δημοκρατικό Κόμμα Ρωσίας, το Κομμουνιστικό Κόμμα και το Αγροτικό Κόμμα (Γκόφας, 1998).

Ωστόσο, είναι σημαντικό να αναφέρουμε ότι το Κομμουνιστικό Κόμμα Ρωσίας διαφέρει ριζικά ως προς το Φιλελεύθερο Δημοκρατικό τόσο στο κοινωνικό-οικονομικό πολιτικό του πρόγραμμα όσο και στην παράδοση του. Η σύγκλιση τους φαίνεται να συνοψίζεται γύρω από την ιδέα μιας ηγεμονικής συνέχειας του ρωσικού έθνους που υπερκαλύπτει (ίσως και για λόγους έκτακτης ανάγκης) εν τέλει τις ταξικές αντιθέσεις για χάριν ενός ισχυρού και ανεξάρτητου κράτους και προσεγγίζει περισσότερο τον χώρο του κοινωνικού φαντασιακού, μέσω της κατασκευής της ιδεολογίας του πανρωσισμού.

Η κατασκευή της ιδεολογίας του πανρωσισμού είναι με την σειρά της το σύγχρονο αφήγημα των Ρώσων εθνικιστών, το οποίο απ' ότι φαίνεται σιωπηρά, οι εναπομείναντες ρώσοι κομμουνιστές στηρίζουν και σίγουρα αποδέχονται. Επιπρόσθετα, η έννοια του μετασχηματισμού κρίνεται ως το στοιχείο κλειδί για την ερμηνεία του ρωσικού εθνικισμού και γενικότερα των εθνικιστικών κινημάτων. Ο Γάλλος δομικός ανθρωπολόγος Levi- Straus ορίζει την αρχή του μετασχηματισμού ως την αρχή της διαφοράς (Stein, 2020).

Με βάση την παραπάνω στρουκτουραλιστική ερμηνεία του Straus, ο πανρωσισμός θα μπορούσε να ειδωθεί ως μια απεικόνιση της αδιάκοπης ιστορικής συνέχειας της Ρωσίας από τον Τσάρο Νικόλαο στον Λένιν και τον Πούτιν, με τις υπάρχουσες ιδεολογικές, οικονομικές και κοινωνικές διαφοροποιήσεις να συνιστούν απλά διαφορετικές όψεις στην πορεία του

μετασχηματισμού αυτού. Οι παραπάνω διαφορετικές ιδεολογίες θα μπορούσαμε να υποστηρίξουμε ότι λειτουργούν εργαλειακά προς το συμφέρον του μετασχηματισμού αυτού, καθώς αντανακλούν ως μακροπρόθεσμο στρατηγικό ορίζοντα τη ρωσική ηγεμονία.

1.3 ΕΥΡΑΣΙΑΝΙΣΤΕΣ

Η Ευρασιατική προσέγγιση στην ρωσική κοινωνία συνιστά γενικά μια γκρίζα και μετριοπαθή περιοχή. Η συγκεκριμένη εκδοχή έχει ως βασική θέση ότι ο ιστορικός ρόλος της Ρωσίας είναι η σύνδεση του δυτικού και ανατολικού πολιτισμού. Επιπρόσθετα, ως ιδιαίτερης σημασίας για τα ρωσικά συμφέροντα εμφανίζεται στην θεωρία αυτή, η περιοχή και τα κράτη του Ειρηνικού (Γκόφας, 1998). Σημαίνων είναι κατά συνέπεια ο ρόλος της γεωγραφίας σε μια πρώτη προσέγγιση της έννοιας του ευρασιανισμού. Ο Τσέχος Πρόεδρος Vaclav Havel χρησιμοποίησε αυτό το χαρακτηριστικό για να υποστηρίξει ότι η Ρωσία ποτέ δεν θα μπορούσε να ανήκει στην Ευρώπη. Είναι άλλωστε γεγονός, ότι η πλειοψηφία των ασιατών θεωρεί την Ρωσία ως μια ασιατική χώρα. Αντίστοιχα, για ένα σημαντικό ποσοστό του ρωσικού λαού η Ευρώπη εκτείνεται μέχρι τον Βόρειο Ειρηνικό ή εναλλακτικά η Ασία ξεκινά από το ανατολικό τμήμα της Πολωνίας. Όπως προαναφέρθηκε, σε κάθε περίπτωση για πολλούς Ρώσους ευρασιανιστές η Ρωσία λειτούργησε ως γέφυρα μεταξύ της Ευρώπης και της Ανατολής (Trenin, 2001).

Ο όρος ευρασιανισμός περιβάλλεται από πολλές αμφισημίες, παράδοξα και αντιφάσεις τα οποία είναι δύσκολο να διευκρινιστούν ενδελεχώς. Στην ουσία, ο ευρασιανισμός μπορεί να είναι μια σειρά από πράγματα, κατά περίπτωση. Η ρομαντική φιλοσοφία της αυτοκρατορίας που αναπτύχθηκε ανάμεσα στο 1920 και το 1930, μια θεωρία εθνογένεσης κατασκευασμένη σύμφωνα με τον οριενταλισμό του Gumilev ή σύμφωνα με την οπτική της Laruelle, μια γεωπολιτική με νεοφασιστικό χαρακτήρα και θεωρητικό εκπρόσωπο της τον Dugin (Laruelle, 2008).

Επιχειρώντας μια ενδεικτική τυπολογία του όρου, η Ευρασία θα μπορούσε να συνοψιστεί σε τρεις έννοιες, υποδηλώνοντας με αυτό τον τρόπο το ποικίλο της περιεχόμενο. Η πρώτη έννοια είναι αυτή της μετα-σοβιετικής περιοχής, η δεύτερη μια ιδεολογική κατασκευή που αποτυπώνει τις σχέσεις της Ρωσίας τόσο με τα γειτονικά της κράτη, όσο και με την Δύση και τέλος μια περιοχή που περιλαμβάνει την Ευρώπη και την Ασία. Οι παραπάνω αντιλήψεις καλύπτουν το θεωρητικό πλαίσιο σχετικά με την Ευρώπη, την Ασία και την έννοια του εκσυγχρονισμού που επεμβαίνει στην διαδικασία διαμόρφωσής τους (Mikelis, "Eurasian Integration : Ideological and Political Underpinnings", 2018).

Η λήξη του Β' Παγκοσμίου Πολέμου και η οριστική ήττα της ναζιστικής Γερμανίας, βρήκε την ΕΣΣΔ ενισχυμένη και την Ουάσινγκτον αποφασισμένη να αποκόψει την Σοβιετική Ένωση από την κυριαρχία σε ολόκληρη την γεωγραφική περιοχή της Ευρασίας (Bergman, 2012). Μετά την πτώση της Σοβιετικής Ένωσης, όσον αφορά την κεντρική πολιτική σκηνή της Ρωσίας, καθ' όλη τη διάρκεια της δεκαετίας του 1990 επικρατούσε η διαμάχη φιλοδυτικών- ευρασιανιστών, η οποία ήταν ουσιαστικά μια διαμάχη αντιλήψεων σχετικά με το μέλλον της νεοσύστατης Ρωσικής Ομοσπονδίας (Gorodetsky, 2003).

Ωστόσο, η ουσιαστική στόχευση της ευρασιατικής πολιτικής εξαγγέλθηκε από τον Βλαντίμιρ Πούτιν μέσω ενός άρθρου του τον Οκτώβριο του 2011. Σε αυτό το άρθρο ο Ρώσος Πρόεδρος κάνει λόγο για την δημιουργία ενός οικονομικού αρχικά χώρου ανάμεσα σε κράτη όπως η Ρωσία, η Λευκορωσία, το Κιργιστάν και η Αρμενία, απευθύνοντας παράλληλα πρόσκληση και στις χώρες μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης να συμμετάσχουν σε αυτό το μεγαλόπνοο εγχείρημα. Η ευρασιατική αυτή συνεργασία έχει δημιουργήσει για τις προαναφερθείσες χώρες μια οικονομική ζώνη με 165 εκατομμύρια καταναλωτές, κοινή νομοθεσία, ελεύθερη διακίνηση κεφαλαίων και υπηρεσιών, καθώς και εργατικού δυναμικού (Putin, 2011).

Αναλυτικότερα, το σχέδιο επέκτασης της Ρωσικής επιρροής προς ανατολάς έλκει την καταγωγή του από την Σοβιετική περίοδο, καθώς η Σοβιετική Ένωση θεωρούσε ότι τα στρατηγικά της συμφέροντα ταυτίζονται με την επέκταση επιρροής προς τα ανατολικά και όχι προς την Δυτική Ευρώπη. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αυτής της τάσης αποτελεί η αναθέρμανση των ρώσο-ιαπωνικών σχέσεων και η εισδοχή της Ρωσίας στον οργανισμό Asian-Pacific Economic Cooperation ως πλήρες μέλος (Ivanov, 2002).

Ωστόσο, την στιγμή που η ευρασιατική προσέγγιση θέλει την Ρωσία να αγκαλιάζει περισσότερο την περιοχή της Ανατολής και του Ειρηνικού, ταυτόχρονα η προσέγγιση αυτή φιλοδοξεί να αντιγράψει τα θετικά στοιχεία των ευρωπαϊκών διεθνών οργανισμών, λειτουργώντας ως γέφυρα μεταξύ Ανατολής και Δύσης. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί η αναγνώριση από τον ίδιο τον Βλαντίμιρ Πούτιν της επιτυχούς σταδιακής μετάβασης της ΕΚΑΧ σε Ε.Ε στον ευρωπαϊκό χώρο και η εκπεφρασμένη φιλοδοξία του, η Ρωσία να λειτουργήσει σε ένα παρόμοιο πλαίσιο, ως χώρα γέφυρα μεταξύ Ασίας και Ευρώπης (Putin, 2011). Σε ένα αυστηρά θεωρητικό επίπεδο, η ιδεολογία του ευρασιανισμού αντιλαμβάνεται την κοινωνία ως ένα πεδίο έκφρασης των εθνών και αναγνωρίζει την πλειονότητα των εθνών ως το θεμέλιο μιας ποικιλίας κοινωνικών συστημάτων. Κατά συνέπεια, οι ευρασιανιστές θεωρητικοί γίνονται πολέμιοι όλων των μορφών ρατσισμού, βιολογικών, πολιτιστικών και εξελικτικών θεωριών, προωθώντας την ιδέα της πλήρους ισότητας των πολιτισμών (Dugin, Ethnosociology : The Foundations, 2019).

Τέλος, αναφορικά με την σχέση της έννοιας του ευρασιανισμού με την Ευρώπη και την Δύση, είναι σημαντικό να τονιστεί ότι ο ευρασιανισμός καταλογίζει υποκρισία της Δύσης στην παγκόσμια εποχή και διατηρεί έναν πολεμικό χαρακτήρα απέναντί της. Αυτός ο πολεμικός χαρακτήρας, θεωρεί τη δυτική κουλτούρα ένα ιστορικά τοπικό και προσωρινό φαινόμενο και επιβεβαιώνει με αυτό τον τρόπο την πολλαπλότητα των κουλτούρων και πολιτισμών που υπάρχουν σε διαφορετικές στιγμές ενός ιστορικού κύκλου (Dugin, *The Fourth Political Theory*, 2012).

Με λίγα λόγια η θεωρία του ευρασιανισμού είναι εκτός από τις παραπάνω αναλύσεις και μια θεωρία ηγεμονίας, η οποία αντιπαραβάλλεται με την θεωρία της παγκοσμιοποίησης που προτάσσει η Δύση. Το σενάριο της εμφάνισης ενός συνόλου από δημοκρατίες δυτικού τύπου με κοινά συμφέροντα και με πρότυπο τις ΗΠΑ, αντιπαραβάλλεται με το σενάριο της κατασκευής ενός κοινού χώρου που θα περιλαμβάνει τις ηπείρους της Ευρώπης και της Ασίας. Σε αυτό τον χώρο θα συνυπάρχουν τοπικές και εθνικές ιδιαιτερότητες καθώς και ισορροπία ισχύος. Βέβαια, σε αυτό το παράδειγμα η ηγεμονία θα ασκείται από μια σειρά από χώρες όπως η Ινδία, Ρωσία και η Κίνα. Εστιάζοντας στο κομμάτι της ηγεμονίας, η θεωρία του ευρασιανισμού του Dugin φαίνεται να ταιριάζει ιδανικά με το δόγμα Πριμακόφ με απώτερο στόχο έναν πολυπολικό κόσμο.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2: ΕΞΩΤΕΡΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ

2.1 ΘΕΩΡΙΑ ΕΞΩΤΕΡΙΚΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ

Η ρωσική εξωτερική πολιτική φέρει στοιχεία τόσο της νεορεαλιστικής σχολής όσο και του κονστρουκτιβισμού. Μια ρεαλιστική προσέγγιση της ρωσικής εξωτερικής πολιτικής φαίνεται προφανής καθώς η Ρωσία επιδιώκει το δικό της εθνικό γεωπολιτικό συμφέρον. Από τα μέσα της δεκαετίας του 2000 η Ρωσία είναι και πάλι στρατιωτικά και οικονομικά μια ισχυρή και υπολογίσιμη δύναμη. Τα τεράστια αποθέματα ορυκτού πλούτου που έχει στο υπέδαφός της την καθιστούν μια σημαντική και υπολογίσιμη παγκόσμια οικονομική δύναμη. Ως φυσική και νομική διάδοχος της Σοβιετικής Ένωσης και έχοντας αποδεχτεί τη δυτική ενσωμάτωση των κρατών της Βαλτικής, η Ρωσία είναι αποφασισμένη να προβάλλει μια εξωτερική πολιτική που θα διατηρεί στην επιρροή της τα υπόλοιπα μετα-σοβιετικά κράτη στη γεωπολιτική σφαίρα επιρροής της.

Ως κληρονόμος της Ρωσικής Αυτοκρατορίας της Τσαρικής περιόδου, θεωρείται συχνά από τις δυτικές χώρες ως ιμπεριαλιστική και αποικιακή δύναμη. Ωστόσο, η Ρωσική Ομοσπονδία αντιλαμβάνεται τον εαυτό της ως μια τραυματισμένη χώρα που δικαιούται να προστατέψει τα γεωπολιτικά της συμφέροντα από τις εξωτερικές απειλές. Τα πρώτα χρόνια που διαδέχθηκαν την πτώση της Σοβιετικής Ένωσης και συγκεκριμένα το 1992, η Ρωσία ακολούθησε μια φιλοδυτική στάση. Η ρώσικη ηγεσία συνεργάστηκε ενεργά με τα Ηνωμένα Έθνη και την ομάδα επαφών των ΗΠΑ, του Η. Βασιλείου, της Γερμανίας και της Γαλλίας.

Ωστόσο, το πιο φιλοδυτικό βήμα σε επίπεδο εξωτερικής πολιτικής από την πλευρά της Ρωσίας στον ευρωπαϊκό χώρο ήταν η παραίτησή της από τον ρόλο του προστάτη των Σέρβων (Kubicek, 2000). Λόγω του γεγονότος αυτού, οι ΗΠΑ μπόρεσαν και διέλυσαν την μεγάλη ομοσπονδία της Γιουγκοσλαβίας, επαναχαράσσοντας *de facto* τα σύνορα μεταξύ Δύσης και Ρωσίας. Η νέα ιδέα για την εξωτερική της πολιτική που εξαγγέλθηκε το 2016 από τον Βλαντιμίρ Πούτιν, περιλαμβάνει ένα σχέδιο περιφερειακής ολοκλήρωσης μεταξύ των ανεξάρτητων χωρών που προέκυψαν μετά την πτώση της ΕΣΣΔ. Η Ρωσική επέμβαση στην Συρία αποδεικνύει έμπρακτα ότι η Ρωσία είναι αποφασισμένη να διαφυλάξει τα γεωπολιτικά της συμφέροντα ακόμη και έξω από τον μετα-σοβιετικό χώρο (Rezvani, 2020).

Κατά την περίοδο διακυβέρνησης του Μπόρις Γιέλτσιν, το πιο κρίσιμο στοιχείο στο περιεχόμενό της ήταν ο διαχωρισμένος χαρακτήρας της. Η πολιτική στη Ρωσία ήταν βαθιά διχασμένη από τις υποκείμενες έννοιες και αξίες, πολιτικές προτεραιότητες και μέσα πραγματοποίησης των παραπάνω. Κυριάρχησαν θεμελιώδεις διαφωνίες σχετικά με την ταυτότητα και τη θέση της Ρωσίας στον κόσμο, αντίθετες αντιλήψεις για το παγκόσμιο

περιβάλλον μετά τον Ψυχρό Πόλεμο. Η εσωτερική πολιτική εισέβαλε και επηρέασε για τα καλά την εξωτερική πολιτική. Τα παραπάνω οδήγησαν μοιραία στην έλλειψη συναίνεσης σε θέματα εξωτερικής πολιτικής.

Ένα από τα αξιοσημείωτα χαρακτηριστικά της διακυβέρνησης Γιέλτσιν ήταν κατά συνέπεια η έντονη πολιτικοποίηση της εξωτερικής πολιτικής. Εκτός από την έλλειψη συμφωνίας για θέματα ταυτότητας και παγκόσμιας αντίληψης, το νέο καθεστώς αντιμετώπισε τεράστιες δυσκολίες όσον αφορά την συγκρότηση κάθε είδους μακρόπνοης εξωτερικής πολιτικής υπό συνθήκες χρόνιας πολιτικής αβεβαιότητας και κοινωνικό-οικονομικής κρίσης. Σε αυτό το κλίμα, η χάραξη πολιτικής έγινε εξαιρετικά δύσκολη και ευάλωτη στη διαπραγμάτευση. Η απο-ιδεολογικοποίηση της ρωσικής εξωτερικής πολιτικής υπήρξε έντονη. Σύμφωνα με την πλουραλιστική φύση της μετα-σοβιετικής κοινωνίας πολλές ιδεολογίες τέθηκαν σε εφαρμογή. Η φιλελεύθερη ατζέντα που προέκυψε τόνισε σε κάθε περίπτωση την σχέση ένταξης με την Δύση (Lo, 2002).

Κατά την διάρκεια μιας συνόδου του Συμβουλίου Ασφαλείας του ΟΗΕ τον Ιανουάριο του 1992, ο Γιέλτσιν σημειώνει χαρακτηριστικά : «Η Ρωσία θεωρεί τις ΗΠΑ και τις υπόλοιπες δυτικές χώρες όχι μόνο ως εταίρους αλλά και ως συμμάχους. Η Μόσχα μοιράζεται τις κύριες δυτικές αξίες που είναι τα ανθρώπινα δικαιώματα, η ελευθερία, το κράτος δικαίου και η υψηλού επιπέδου ηθική». Κατά την διάρκεια διακυβέρνησης του Primakov κυριάρχησαν εναλλακτικές πολιτικές. Είναι γεγονός, ότι η επαφή με την Δύση συνεχίστηκε μέσω δανείων της Ρωσία από το ΔΝΤ και συμμετοχή στο G7. Ωστόσο, το 1999 αποτέλεσε τη χρονολογία ορόσημο για την σχέση των Ρώσων με την Αμερική. Ο βομβαρδισμός της Γιουγκοσλαβίας εκτόξευσε τα ποσοστά του αντι-αμερικανισμού στην Ρωσία. Η Δύση αναδείχθηκε πλέον ως ένας φυσικός εχθρός της Ρωσίας (Fawn, 2003).

Η περίοδος διακυβέρνησης του Βλαντιμίρ Πούτιν συνδέθηκε δομικά με την τιτλοποίηση και τον χειρισμό προτεραιοτήτων. Η σχέση μεταξύ της ρωσικής ταυτότητας και της συμπεριφοράς στο εξωτερικό εκτείνεται πέρα από την αυτοκρατορική κληρονομιά της Ρωσίας. Η πολλαπλότητα ταυτοτήτων και τα διαφορετικά στρατηγικά δόγματα αποκαλύπτουν μια βαθιά διχασμένη κοινωνία, ή όπως πολύ εύστοχα έχει παρατηρήσει ο S. Huntington, μια «σχισμένη» χώρα. Αυτή η σύγχυση ταυτότητας εξηγεί και τον κατακερματισμό της ρωσικής εξωτερικής πολιτικής τα χρόνια που διαδέχθηκαν την σοβιετική περίοδο (Lo, 2002).

Ακόμη και ρώσοι μελετητές όπως ο Kurtinov, σημειώνουν ότι η κρίση ταυτότητας της Ρωσίας κατά την μετα-σοβιετική περίοδο είναι η κύρια κρίση που πέρασε η χώρα μετά την διάλυση της Σοβιετικής Ένωσης, υποβαθμίζοντας έμμεσα την οικονομική κατάρρευση που

διαδέχτηκε την πτώση της Σοβιετικής Ένωσης λόγω της αλλαγής του οικονομικού μοντέλου παραγωγής.

Στο ίδιο πλαίσιο η έννοια της εξωτερικής πολιτικής που εισήγαγε προσθετικά σε αυτήν του Πούτιν ο διάδοχός του Μεντβέντεφ, τόνισε την αξία της προστασίας της κοινής κληρονομιάς και της κοινής ασφάλειας κατά των απειλών που εμφανίστηκαν παγκοσμίως όπως η διεθνής τρομοκρατία, το εμπόριο ναρκωτικών, ο εξτρεμισμός, το διεθνές έγκλημα και η παράνομη μετανάστευση. Από την πλευρά της, η Ευρωπαϊκή Ένωση είχε αρχικά στα σχέδια της να συμπεριλάβει την Ρωσική Ομοσπονδία στην Ευρωπαϊκή Πολιτική Γειτονίας. Ωστόσο, η Ρωσία ήταν αποφασισμένη να απορρίψει ένα τέτοιο σχέδιο και να επιμείνει στο να διαδραματίσει έναν πιο ισότιμο ρόλο στρατηγικής συνεργασίας με την Ευρωπαϊκή Ένωση.

Σε αυτό το πλαίσιο, η Ε.Ε και η Ρωσία συνεργάστηκαν τελικά στο πλαίσιο της Συμφωνίας Εταιρικής Σχέσης και συνεργασίας, η οποία τέθηκε σε εφαρμογή τον Δεκέμβριο του 1997 και επαναπροσδιορίστηκε μέσω της προσθήκης σε αυτήν τεσσάρων κοινών χώρων. Στην νέα συμφωνία υπήρξε συνεργασία ανάμεσα στις δύο οντότητες στο πλαίσιο της οικονομίας, του χώρου ελευθερίας, στον χώρο της ασφάλειας, στην δικαιοσύνη και στον τομέα της έρευνας και εκπαίδευσης (Kanet, 2010).

2.2 ΣΤΡΑΤΗΓΙΚΗ

Σε θεωρητικό επίπεδο, η στρατηγική κουλτούρα της νεοσύστατης Ρωσικής Ομοσπονδίας έχει διατηρήσει στοιχεία από τη σοβιετική κληρονομιά. Συγκεκριμένα στοιχεία κοινωνικού δαρβινισμού (ταξικής προέλευσης) που έκαναν την εξωτερική πολιτική της Ρωσίας να φαντάζει επιθετική. Παρότι ο μαρξισμός λενινισμός έχει εγκαταλειφτεί ως δόγμα στη σημερινή Ρωσία, η νοοτροπία του μηδενικού αθροίσματος παραμένει σε μεγάλο βαθμό, υποδηλώνοντας την αντίθεση της Ρωσίας με τον αντίστοιχο νεο-φιλελεύθερο κοινωνικό δαρβινισμό της Δύσης (Skak, 2016).

Ωστόσο, το σημείο κλειδί για την κατανόηση των σχέσεων της Ρωσίας και της Ευρώπης σήμερα σε επίπεδο στρατηγικής είναι, όσο οξύμωρο και αν φαίνεται, η άνοδος της Ασίας. Συγκεκριμένα, η Κίνα και η Ινδία αυξάνουν συνεχώς την ισχύ τους σχετικά με τις παγκόσμιες υποθέσεις. Η γνώμη και η στρατηγική κουλτούρα των δύο αυτών χωρών που για αιώνες παρέμενε σημαίνουσα μόνο σε περιφερειακό επίπεδο, σήμερα είναι καθοριστικής σημασίας στην διαδικασία παραγωγής παγκόσμιας πολιτικής. Άλλωστε, μια από τις συνέπειες αυτών των τεκτονικών αλλαγών στο διεθνές πεδίο είναι η αλλαγή της παγκόσμιας στάσης των ΗΠΑ απέναντι στην Ρωσία και την Κίνα.

Η πολυχαρακτηρισμένη ως φιλορωσική εξωτερική πολιτική του Τράμπ, η οποία νοείται ως μια φαινομενικά ακραία πολιτική, φαίνεται μάλλον να αντικατοπτρίζει μια βαθιά φιλοδοξία των ΗΠΑ (και ίσως και των υπόλοιπων δυτικών χωρών) που ωστόσο δεν συνοδεύεται με την αντίστοιχη ετοιμότητα ώστε να υλοποιηθεί στην πράξη. Σε αυτό το πλαίσιο, ο εσωτερικός μετασχηματισμός της Ευρώπης και η προοπτική μιας ποιοτικής μεταρρύθμισης ολόκληρης της αρχιτεκτονικής της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης γίνονται σημαντικοί παράγοντες αλλαγής. Κατά συνέπεια, η στρατηγική δομή του διεθνούς συστήματος αλλάζει μορφή χωρίς να είναι σαφές σε ποια μορφή θα καταλήξει. Το αποτέλεσμα αναμένεται να καθοριστεί σε μεγάλο βαθμό από την οξυμένη πλέον αντιπαράθεση των ΗΠΑ με την Κίνα (Bordachev, 2019).

Αντίστοιχα, σε πρακτικό επίπεδο η στρατηγική της πρώην σοβιετικής αυτοκρατορίας σχετικά με την επιρροή της στο διεθνές σύστημα, περιγράφεται με μεγάλο ενδιαφέρον από τον Bobo Lo μέσω της θεωρίας των τριών ομόκεντρων κύκλων. Ο πρώτος εμπεριέχει τα κράτη πελάτες τα οποία αγόρασαν κυρίως όπλα και προστασία από την ΕΣΣΔ. Παραδείγματα τέτοιων χωρών αποτελούν η Κούβα, το Βιετνάμ, η Συρία και κάποιες αφρικανικές χώρες. Στον δεύτερο κύκλο, τοποθετούνται τα κράτη που υπήρξαν πρώην μέλη του Συμφώνου της Βαρσοβίας όπως η Τσεχία, Ουγγαρία και στον τρίτο κύκλο οι Συνταγματικές Δημοκρατίες της ΕΣΣΔ. Το αρχέτυπο παράδειγμα αυτού του στρατηγικού δόγματος δημιουργεί στην σημερινή Ρωσική Ομοσπονδία το πλέον ευρέως γνωστό «αυτοκρατορικό σύνδρομο». Η νέα Ρωσία είναι υποχρεωμένη να διαμορφώσει ένα δόγμα στρατηγικής που να είναι εφάμιλλο αυτού της Σοβιετικής Ένωσης (Lo, 2002).

Ωστόσο, τα χρόνια που διαδέχτηκαν την πτώση της Σοβιετικής Ένωσης, η ρωσική εξωτερική πολιτική υπό την καθοδήγηση των φιλελευθέρων προσπάθησε να κατασκευάσει μια νέα ταυτότητα σύμφωνα με τα δυτικά πρότυπα και όχι σε αντίθεση με αυτά (Ziegler, 2012). Κατά την διάρκεια της οικονομικής κρίσης και της πολιτικής προσέγγισης με την Δύση τη δεκαετία του 1990, η Ρωσία διέλυσε τις στρατιωτικές της βάσεις που αφορούσαν το πρώην Σύμφωνο Βαρσοβίας αλλά και βάσεις που βρίσκονταν σε χώρες εκτός αυτού, όπως η Κούβα και το Βιετνάμ (Kanet, 2010).

Παράλληλα, στην μετα-σοβιετική Ρωσία κυριάρχησαν δύο ξεχωριστά ρεύματα σκέψης που επηρέασαν καθοριστικά την στρατηγική κουλτούρα της Ρωσίας. Αυτά τα δύο στρατηγικά δόγματα ήταν από την μια πλευρά το δόγμα Gerasimov και από την άλλη το δόγμα Primakov. Το δόγμα Gerasimov είχε ως στρατηγική θέση την ανάπτυξη μιας επιχειρησιακής ιδέας βασισμένης στην διαρκή αντιπαράθεση με την Δύση. Επιπρόσθετα, περιελάμβανε νέες μορφές πολέμου όπως ο κυβερνοπόλεμος και ένας συνδυασμός από την χρήση σκληρής και ήπιας στρατιωτικής ισχύος. Γι' αυτό το δόγμα, η σύγκρουση με την Δύση κρίνεται σκόπιμο

να έχει μόνιμο χαρακτήρα και να ξεπερνά το παραδοσιακό όριο μεταξύ της ειρήνης και του πολέμου. Στην ουσία πρόκειται για έναν νέου τύπου και συνεχούς διάρκειας πόλεμο φθοράς.

Αντίστοιχα, το δόγμα Primakov έχει ως στρατηγικό πυλώνα μια ανεξάρτητη ρωσική εξωτερική πολιτική που τοποθετεί την Ρωσία ως μια μεγάλη δύναμη σε ένα πολυπολικό διεθνές σύστημα. Την ίδια στιγμή, η Ρωσία καλείται να εξασφαλίσει την κυριαρχία στον μετα-σοβιετικό χώρο και να αποφύγει τυχόν διαρροές γειτονικών κρατών στο ΝΑΤΟ. Τέλος, για το δόγμα Πριμακόφ σημαντική είναι η ενίσχυση των Σινο-ρωσικών σχέσεων ώστε να εξισορροπηθεί η κυριαρχία της συμμαχίας των ΗΠΑ με την Ε.Ε. Τα συγκεκριμένα δύο στρατηγικά δόγματα εισάγουν και την έννοια του υβριδικού πολέμου στην στρατηγική της ρωσικής εξωτερικής πολιτικής (Rumer, 2019).

Η έννοια του υβριδικού πολέμου σύμφωνα με τον Hoffman είναι ένας συνδυασμός συμβατικών μέσων και ακανόνιστων σχηματισμών, ασύμμετρων τακτικών, τρομοκρατίας και δράσεων εγκληματικής φύσης. Η ρωσική επιθετικότητα στον ευρωπαϊκό χώρο και συγκεκριμένα στην Ουκρανία εκφράστηκε μέσα από έναν συνδυασμό τακτικών και μη τακτικών μορφών πολέμου, οικονομικών κυρώσεων, πολιτικής αποσταθεροποίησης, πολέμου πληροφοριών, οικονομικών πιέσεων και κυβερνοεπιθέσεων (Bonasik, 2016).

Σύμφωνα με τον Messer, οι αντάρτικες ομάδες και οι τρομοκρατικής φύσης πόλεμοι θα είναι ξεχωριστή κατηγορία πολέμων και θα ονομάζονται ψυχολογικοί πόλεμοι. Οι ψυχολογικοί πόλεμοι εντάσσονται με την σειρά τους στους υβριδικούς πολέμους. Ακόμη και η παραδοσιακή μορφή της διπλωματίας αναμένεται να αλλάξει στο πλαίσιο του υβριδικού πολέμου. Ο Messer εισάγει έναν νέο τύπο διπλωματίας που την αποκαλεί πολιτική σε «λευκά γάντια». Αυτή η νέα πολιτική χρησιμοποιεί διάφορες μορφές εκφοβισμού, επιβολής ή διαπραγματεύσεων σε κάθε σημαντικό ζήτημα (Bonasik, 2016).

Επιπρόσθετα, τα fake news αναμένεται να έχουν εξέχοντα ρόλο στο ψυχολογικό κομμάτι αυτής της νέας μορφής ασύμμετρου πολέμου. Η συστηματική διάδοση τους στοχεύει να δημιουργήσει θόλωμα μεταξύ των ορίων της αλήθειας και του ψεύδους. Απόπειρες τέτοιου είδους μπορούν να οδηγήσουν σε φαινόμενα μαζικής ψύχωσης, δηλαδή μιας αίσθησης απώλειας και απόγνωσης που θα βιώνουν οι πολίτες και θα συνοδεύεται με την απώλεια εμπιστοσύνης στην εκάστοτε κυβέρνηση (Bonasik, 2016).

Ο όρος «fake news» είναι ένας όρος που επειδή μπορεί να επιδέχεται πολλών ερμηνειών αμφισβητείται ιδιαίτερα. Καθώς φαινόμενα κίτρινου τύπου και ψεύτικων ειδήσεων εμφανίστηκαν κατά τον 19^ο αιώνα και στις αρχές του 20^{ου}, ο ορισμός των «fake news» δεν είναι κάτι εύκολο. Ένας γρήγορος και εύκολος ορισμός θα μπορούσε να είναι μια σειρά από

εσκεμμένα ψεύδη που διαδίδονται με την μορφή ειδήσεων και έχουν ως απώτερο στόχο να προωθήσουν συγκεκριμένες πολιτικές (Jensen, 2018).

Το στρατηγικό όπλο των «fake news» είναι ένα όπλο που διαφοροποιείται τόσο από τα λεγόμενα όπλα ήπιας ισχύος όσο και από τα σκληρά στρατιωτικά και πυρηνικά όπλα. Συγκεκριμένα, έγινε χρήση τους από την Ρωσία πρώτη φορά στις προεδρικές εκλογές των ΗΠΑ με αποτελέσματα που δεν έχουν ακόμη μετρηθεί και αξιολογηθεί από τις δυτικές χώρες. Ορισμένοι αναλυτές και δημόσιοι αξιωματούχοι απορρίπτουν το επιχείρημα ότι η ρωσική επέμβαση επηρέασε την λήψη αποφάσεων των πολιτών στις προεδρικές εκλογές του 2016. Άλλοι, ισχυρίζονται ότι χωρίς τις παρεμβολές των ρωσικών τρόλ και χάκερς, η Χίλαρι Κλίντον θα ήταν αυτή που θα είχε εκλεγεί Πρόεδρος των ΗΠΑ.

Σε κάθε περίπτωση, όλα τα ευρήματα του FBI αποδεικνύουν ότι οι Ρώσοι παρενέβησαν στις αμερικάνικες εκλογές του 2016. Σχεδόν 150 εκατομμύρια αμερικανοί χρήστες του facebook και του instagram βρέθηκαν εκτεθειμένοι σε ρώσικο περιεχόμενο το οποίο περιελάμβανε ένα σύνολο από πληρωμένες διαφημίσεις, δωρεάν δημοσιεύσεις και ειδοποιήσεις εκδηλώσεων (Jamieson, 2018).

Σε διαφορετικό κλίμα, ο στρατηγός Slipenko χαρακτήρισε τους μελλοντικούς πολέμους ως ένα «είδος πολέμου χωρίς επαφή». Υποστήριξε την άποψη δηλαδή ότι ο πόλεμος θα ξεκινήσει από τον αέρα (αεροπορικές αποστολές) και θα περιλαμβάνει κέντρα ελέγχου και διοίκησης με σημαντικό πολιτικό και οικονομικό ενδιαφέρον. Σε ένα τέτοιο σενάριο, οι ένοπλες δυνάμεις δεν προβλέπεται να έχουν ενεργό συμμετοχή στην επερχόμενη αντιπαράθεση.

Τα νέα χαρακτηριστικά του υβριδικού πολέμου αναμένεται να είναι τελείως διαφορετικά σε σχέση με τα παραδοσιακά όπλα. Αρχικά η στρατιωτική δράση θα ξεκινά από ομάδες δράσης που θα επιχειρούν στρατιωτικά σε καιρό ειρήνης. Οι συγκρούσεις θα διαδραματίζονται χωρίς άμεση επαφή των εμπλεκομένων, οι οποίοι θα είναι στην πλειοψηφία τους ευέλικτες στρατιωτικές μονάδες. Επιπλέον, στο πολεμικό θέατρο επιχειρήσεων εισάγονται νέα όπλα όπως είναι τα ρομπότ, τα drones, τα λέιζερ και τα ηλεκτρονικά όπλα. Το στοιχείο που προκαλεί την μεγαλύτερη έκπληξη είναι η εμφάνιση ένοπλων πολιτών (Bonasik, 2016).

Συνολικά, αυτές τις παραπάνω αντιφάσεις στα στρατηγικά δόγματα, η νεοσύστατη Ρωσική Ομοσπονδία επιχείρησε να τις διαχειριστεί μέσω μιας πολυδιάστατης εξωτερικής πολιτικής που βασίστηκε στην δημόσια και την πολιτιστική διπλωματία από την μια πλευρά και στην συνεχή τροποποίηση των στρατηγικών της δογμάτων από την άλλη.

2.3 ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΗ ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΑ ΚΑΙ ΚΟΥΛΤΟΥΡΑ

Η έννοια της «ήπιας ισχύος» (*soft power*) επινοήθηκε από τον Αμερικάνο ακαδημαϊκό Joseph Nye το 1990 και σχεδιάστηκε αναλυτικά μέσα από το βιβλίο του «The Means to Success in World Politics»¹ το 2004. Ο όρος αυτός εξαπλώθηκε ραγδαία πέρα από τα στενά όρια των επιστημονικών περιοδικών, εισήχθη στην ατζέντα των απανταχού κυβερνητικών αξιωματούχων και πλέον χρησιμοποιείται και στην διαδικασία επίλυσης διεθνών συγκρούσεων. Παράλληλα, υπάρχει συσχέτιση του όρου με το «brand name» των εθνών που έχει προκύψει ως όρος από το μάρκετινγκ των επιχειρήσεων και των τουριστικών γραφείων (Rutland & Kazantsev, 2016).

Είναι γεγονός, ότι η Ρωσία έχει δώσει μεγαλύτερη έμφαση στη δημόσια διπλωματία και στη χρήση της λεγόμενης «ήπιας ισχύος» για την επίτευξη στόχων εξωτερικής πολιτικής. Η Μόσχα παρότι άργησε συγκριτικά με άλλα ισχυρά κράτη του κόσμου να κάνει χρήση της «ήπιας δύναμης», την χρησιμοποίησε αρκετά τις τελευταίες δεκαετίες στην προσπάθεια της να προβάλλει τον πολιτισμό της και να δημιουργήσει μια θετική εικόνα στο εξωτερικό. Τον πρώτο ρόλο σε αυτήν την προσπάθεια διαδραμάτισαν οι εκπομπές του σταθμού *Russian Today*, παρουσιάζοντας κριτικές που στοχεύουν στην γελοιοποίηση και αποδόμηση της δυτικής πολιτικής ορθότητας, πολυπολιτισμικότητας, αλλά και των δικαιωμάτων των ομοφυλόφιλων (Rutland & Kazantsev, 2016).

Επιπρόσθετα, μέσω του σταθμού αυτού ασκείται κριτική στον αμερικάνικο ιμπεριαλισμό για τις επεμβάσεις του στο Ιράκ και την Λιβύη. Οι εκπομπές του σταθμού υποστηρίζουν κόμματα της αριστεράς στον ευρωπαϊκό χώρο όπως το *Die Linke* στην Γερμανία, ο Σύριζα το 2015 και η Λαϊκή Ενότητα σήμερα. Σε μια ομιλία του Υπουργού Εξωτερικών της Ρωσίας Σεργκέι Λαβρόφ, η οποία προβλήθηκε από τον συγκεκριμένο τηλεοπτικό σταθμό, τονίστηκε η σημασία της «ήπιας ισχύος» στην διαδικασία υπεράσπισης των στρατηγικών συμφερόντων της Ρωσίας (Rutland & Kazantsev, 2016).

Σε αυτό το πλαίσιο εννέα ρωσικές ομάδες προβληματισμού ή *GONGO* επιλέχθηκαν για την συγκρότηση μιας σχετικής μελέτης στον τομέα της δημόσιας διπλωματίας. Αυτό που εξάγεται ως συμπέρασμα είναι ότι όλα εξαρτώνται σε μικρότερο ή μεγαλύτερο βαθμό από το ρωσικό κράτος. Άλλοι σημαντικοί δρώντες όπως είναι οι μεγάλες ρωσικές επιχειρήσεις συμμετέχουν εξίσου στην προσπάθεια αυτή. Τα περισσότερα από αυτά τα «*think tanks*» απευθύνονται στο εγχώριο ακροατήριο και ανταγωνίζονται για προσοχή από την Προεδρική διοίκηση και κυβέρνηση. Οι καλές σχέσεις και οι προμήθειες από το υψηλότερο πολιτικό επίπεδο σημαίνουν και καλύτερη χρηματοδότηση (Pallin & Oxenstienna, 2017).

¹ The Means to Success in World Politics, Joseph Nye.

Ένα καθοριστικό στοιχείο της ήπιας ισχύος που διαθέτει η Ρωσία είναι η μη καταναγκαστική χρήση της. Η Ρωσία άρχισε να αναφέρεται στην ήπια ισχύ στο δημόσιο λόγο περίπου το 2000. Ο στόχος τότε ήταν να ανακτήσει την επιρροή της στις υπόλοιπες μετα-σοβιετικές περιοχές, χωρίς να χρειαστεί να κάνει χρήση της σκληρής της ισχύος (Pallin & Oxenstienna, 2017).

Στην Ρωσία η έννοια της «ήπιας δύναμης» φαίνεται να συνδέεται με την χρήση σχεδόν όλων των μεθόδων εκτός του στρατού στην επίτευξη στόχων εξωτερικής πολιτικής. Ένα επιπλέον σημαντικό στοιχείο είναι η χρήση της «ήπιας δύναμης» από ομιλητές στο εξωτερικό. Υπάρχει ένα ειδικό γραφείο που καλείτε *Rossotrudnichestvo* και το οποίο προωθεί την δημόσια διπλωματία της χώρας στον υπόλοιπο κόσμο. Ο λόγος της δημόσιας διπλωματίας στοχεύει κυρίως σε ένα αγγλόφωνο κοινό και διευθύνεται από το Υπουργείο Εξωτερικών και τα *think tanks* που είναι γνωστά ως *GONGO* (Pallin & Oxenstienna, 2017).

Η χρηματοδότηση αυτών των οργανισμών είναι μεικτή. Ένα μέρος προέρχεται άμεσα από την κυβέρνηση και ένα άλλο από ιδιωτικούς φορείς και πελάτες, συνήθως βέβαια δημόσιες επιχειρήσεις. Σε ορισμένες περιπτώσεις η κρατική χρηματοδότηση αντιπροσωπεύει το μεγαλύτερο μέρος της χρηματοδότησης, όπως στην περίπτωση του Ρωσικού Ινστιτούτου Στρατηγικών Μελετών (Pallin & Oxenstienna, 2017).

Τα θεμέλια της σύγχρονης ρωσικής διπλωματίας τέθηκαν από τον εξέχοντα υπουργό εξωτερικών της Σοβιετικής Ένωσης Andrei Gromyko. Γι' αυτόν υπήρξαν συνεπείς προσπάθειες της σοβιετικής σοσιαλιστικής διπλωματίας να θέσει την μόνη λογική αρχή στο πλαίσιο των διεθνών σχέσεων, την αρχή της ειρηνικής συνύπαρξης των κρατών που ανήκουν σε διαφορετικά κοινωνικο-οικονομικά συστήματα. Όπως σημείωνε μέσα από τις παρεμβάσεις του, έχουν γίνει σημαντικά βήματα προς την κατεύθυνση της αμοιβαίας ανάπτυξης ευεργετικών δεσμών με πολλές καπιταλιστικές χώρες (Gromyko, 1983).

Ο δημιουργικός, κοσμοπολίτικος χαρακτήρας της σοβιετικής εξωτερικής πολιτικής και διπλωματίας βρίσκει έκφραση όχι μόνο στη διαμόρφωση αρχών για την ανάπτυξη σχέσεων μεταξύ των κρατών, αλλά και νέων πρωτοβουλιών που επιλύουν περίπλοκα διεθνή προβλήματα. Οι διπλωματικές πρωτοβουλίες καλύπτουν ένα ευρύ φάσμα προβλημάτων τόσο πολιτικού, όσο και στρατιωτικού χαρακτήρα, που περιλαμβάνει τόσο τους πυρηνικούς πυραύλους όσο και τους συμβατικούς εξοπλισμούς. Η σοβιετική εξωτερική πολιτική κληρονομεί κατ' αυτό τον τρόπο στην ρωσική εξωτερική πολιτική την πίστη στον τελικό θρίαμβο της διαρκούς ειρήνης σε ολόκληρη την γη (Gromyko, 1983).

Η στόχευση της ρωσικής διπλωματίας σήμερα, η οποία εκφράζεται από τον πολύπειρο Υπουργό Εξωτερικών Σεργκέι Λαβρόφ, βασίζεται σε μεγάλο βαθμό σε παραδοσιακούς

σοβιετικούς συμμάχους όπως Κούβα, Συρία, Βιετνάμ, Κίνα, Ινδία, Βενεζουέλα με μοναδική έκπληξη την προσθήκη της Τουρκίας που φαίνεται να λειτουργεί ως «μπαλαντέρ» (Rutland & Kazantsev, 2016).

Η συνεργασία με την Τουρκία συνιστά το στοιχείο της έκπληξης για πολλούς λόγους. Ο φαινομενικά βασικότερος εξ αυτών, είναι το γεγονός ότι η Τουρκία αποτελεί εξέχον μέλος της Ευρωατλαντικής Συμμαχίας και προνομιακός συνομιλητής με την Ε.Ε. Ωστόσο, με μια προσεκτικότερη ματιά παρατηρούμε ότι η στάση της Ρωσίας απέναντι στην Τουρκία θα επανεξεταστεί σε περίπτωση απόπειρας της δεύτερης να θίξει τα ρωσικά συμφέροντα στον λεγόμενο μετα-σοβιετικό χώρο από την μια και στον ορθόδοξο χώρο από την άλλη. Άλλωστε, κάτι τέτοιο ερμηνεύει την αλλαγή στάσης της Ρωσίας από φιλική στο πεδίο αντιπαράθεσης στην Συρία, σε εχθρική στο πεδίο αντιπαράθεσης της Αζερο-αρμένικης σύγκρουσης, κάτι που αναμένεται να συνεχιστεί σύμφωνα πάντα με την εκπρόσωπο τύπου της Ρωσίας Ζαχάροβα και για την Ανατολική Μεσόγειο αλλά και το Κυπριακό (Dugin, Ethnosociology : The Foundations, 2019).

Στον τομέα της κουλτούρας, για θεωρητικούς όπως ο Konstantin Leontiev (1831-1891), ο ρωσικός πολιτισμός και η ρωσική κουλτούρα υπήρξε κάτι χαρακτηριστικό και ξεχωριστό. Στα έργα του ιδιαίτερη μνεία γίνεται και για την επίδραση της Βυζαντινής αυτοκρατορίας στην διαμόρφωση της ρωσικής και σλαβο-ορθόδοξης ιστορίας και κουλτούρας (Dugin, Ethnosociology : The Foundations, 2019).

Ωστόσο, από τα ισχυρότερα χαρακτηριστικά της μοντέρνας ρωσικής κουλτούρας είναι και αυτό της αυτοσυνειδήσης. Καμία άλλη κοινωνία δεν υπήρξε πιο βαθιά και αποκλειστικά απασχολημένη με τον εαυτό της, την φύση και το ιστορικό πεπρωμένο της. Οι μεγάλοι μυθιστοριογράφοι, οι χαρακτήρες στα ρώσικα μυθιστορήματα, δεν εκπληρώνουν απλώς τους σκοπούς τους ως ανθρώπινα όντα ή ως μέλη οικογενειών και επαγγελμάτων. Αυτή η εθνική ανατροφοδότηση βρίσκεται μεταξύ μυθιστοριογράφων και θεατρικών συγγραφέων με πολύ διαφορετικές προοπτικές (Berlin, 2014).

Από την μια πλευρά ένας εμμονικός ιεροδιδάσκαλος όπως ο Ντοστογιέφσκι, ένας διδακτικός ηθικολόγος όπως ο Τολστόι και ένας καλλιτέχνης που θεωρούσε τη Δύση ως αφιερωμένη σε διαχρονικά και παγκόσμια ψυχολογικά και αισθητικά μοτίβα όπως ο Turgenev (Berlin, 2014). Εκ των παραπάνω συνάγεται ότι οι πολιτιστικές συνεισφορές της Ρωσίας είναι βαθιές στην τέχνη, την μουσική, τη λογοτεχνία, τον κινηματογράφο και το θέατρο (Rutland & Kazantsev, 2016).

Στο ίδιο μοτίβο σκέψης, ο Ρώσος κριτικός λογοτεχνίας Vladimir Kozlov περιέγραψε το ρόλο της ποίησης στην ρωσική κουλτούρα ως μέσο με το οποίο το άτομο μπορεί να κατανοήσει

την εθνική του ταυτότητα. Ίσως αυτός είναι ο λόγος για τον οποίο η ρωσική ποίηση δεν είναι λιγότερο σημαντική ως προϊόν από τη γερμανική φιλοσοφία, την ισπανική μουσική ή τη γαλλική μαγειρική. Η ξεχωριστή θέση που καταλαμβάνει η ποίηση στην ιεραρχία της λογοτεχνίας αντιμετωπίζεται επίσης ως διακριτικό χαρακτηριστικό του ρωσικού πολιτισμού (Strukon & Hudspith, 2019).

Σύμφωνα με τον Evgenii Evtushenko, ένας ποιητής στη Ρωσία είναι κάτι περισσότερο από έναν απλό ποιητή. Η θέση της ποίησης στην πολιτιστική ιεραρχία φανερώνει και την εικόνα της Ρωσίας ως ένα έθνος δεσμευμένο να διατηρήσει τις παραδόσεις και τους αναγνώστες που εκτιμούν τη σοβαρή λογοτεχνία. Η ρωσική γλώσσα προσφέρει μια εναλλακτική λύση στην παγκοσμιοποίηση που κυριαρχείται από τον κόσμο των αγγλόφωνων. Αντίστοιχα, η ποίηση της διασποράς υποδηλώνει ότι η ρωσική γλώσσα είναι ικανή να διασχίσει τα εθνικά σύνορα, ξεπερνώντας τις εθνικές διαιρέσεις και να υψωθεί ως παγκοσμιοποιημένο προϊόν (Strukon & Hudspith, 2019).

Ο Gritsman βλέπει την εξάπλωση των ρωσικών ως *lingua franca*, ως μέρος μιας διαδικασίας της σύγχρονης ρωσικής λογοτεχνίας να γίνει μέρος του κόσμου. Το ρωσικό κράτος, συνειδητοποιώντας την αξία ενός έθνους ως brand, προσπαθεί να προωθήσει τη γλώσσα και τον πολιτισμό του μέσω της πολιτιστικής διπλωματίας (Strukon & Hudspith, 2019). Συγκεκριμένα, το Ρωσικό υπουργείο πολιτισμού διοργανώνει ετησίως το Φεστιβάλ Θεάτρου Golden Mask, το οποίο παρουσιάζει τους σημαντικότερους ερευνητές στο κοινό της Βαλτικής. Αντίστοιχα, το ρωσικό σύστημα τριτοβάθμιας εκπαίδευσης παραμένει ελκυστικό για φοιτητές που προέρχονται από χώρες της πρώην ΕΣΣΔ, καθώς χορηγεί ένα σύνολο από υποτροφίες τόσο στις θετικές όσο και στις θεωρητικές επιστήμες (Sergunin & Karabeshkin, 2015).

Σε ένα παρόμοιο πλαίσιο η Fiona Hill υποστήριξε ότι η Μόσχα στην μετα-σοβιετική περίοδο στράφηκε όλο και περισσότερο σε οικονομικά και πολιτιστικά μέσα ήπιας δύναμης, συμπεριλαμβανομένης της ενεργειακής διπλωματίας, επενδύσεων στο εξωτερικό, κλπ. Στόχος ήταν να ενισχύσει την επιρροή της στις πρώην Σοβιετικές Δημοκρατίες. Πρακτικά, αυτός ο στόχος αποτυπώνεται μέσω της τελωνειακής ένωσης της Ρωσίας με το Καζακστάν, τη Λευκορωσία και στον οικονομικό τομέα με την υιοθέτηση του ρουβλίου ως εθνικού νομίσματος από τη Λευκορωσία. Άλλωστε, δεν είναι λίγες οι φορές που η Ρωσία επιχείρησε να χρησιμοποιήσει την πολιτιστική της κληρονομιά στις σχέσεις της με τα γειτονικά της έθνη, με απώτερο σκοπό να εξυπηρετήσει τα συμφέροντά της (Oliker, Crane, Schwartz, & Yusupov, 2018).

Η έννοια της «ρωσικής ψυχής», την οποία εξέτασε και ανέδειξε πρώτος μέσα από τα έργα του ο Φ. Ντοστογιέφσκι, χρησιμοποιήθηκε στην προβολή και την διαμόρφωση της

Εξωτερικής Πολιτικής σε σημαντικές στιγμές της ρωσικής ιστορίας. Για τον Ντοστογιέφσκι η έννοια της «ρωσικής ψυχής» είναι ιδιότυπη και διακρίνεται από την ψυχική δομή του δυτικοευρωπαίου. Από την μια πλευρά ο συγγραφέας υπήρξε μεγάλος θαυμαστής των ιερών μνημείων της Ευρώπης. Από την άλλη πλευρά, αμφισβητεί το γεγονός ότι όλοι οι λαοί της Ευρώπης είναι χριστιανικοί και έτσι αναθεματίζει τις δυτικές χώρες. Συγκεκριμένα, η ρωσική ταπεινοφροσύνη και η ρωσική ποίηση, ο πανανθρώπινος χαρακτήρας της ρωσικής ψυχής και η εθνική αποκλειστικότητα της Ρωσίας, διαπιστώνονται ως πραγματικότητες στο έργο και την προσωπικότητα του Ντοστογιέφσκι όταν παρουσιάζεται ως κήρυκας της Ρωσικής Ιδέας (Μπερδιάγιεφ, 1990).

Επιχειρώντας να σχηματοποιήσουμε την σκέψη του θα λέγαμε ότι συνολικά το περιεχόμενο της «ρωσικής ψυχής» διαφοροποιείται ανάλογα με την ιστορική συγκυρία. Η «αγία ρωσική ψυχή» την περίοδο της διακυβέρνησης του Τσάρου, η «μεγάλη ρωσική ψυχή» κατά την διάρκεια του Β΄ ΠΠ ως αντιπαραβολή στο μίσος και τον σκοταδισμό της ναζιστικής Γερμανίας, η «τραυματισμένη ρωσική ψυχή» κατά την πρώτη μετα-σοβιετική περίοδο και τέλος η «αναγεννημένη ρωσική ψυχή» από το 2000 μέχρι και σήμερα. Το ρωσικό πνεύμα τοποθετείται απέναντι στον ευρωπαϊκό ορθολογισμό ως ηθικά και αξιακά ανώτερο και επιφορτισμένο με την ιστορική αποστολή να κυριαρχήσει.

Όπως η Σοβιετική Ένωση έσωσε την ανθρωπότητα από την ναζιστική απειλή, θα τη σώσει και από τον εκφυλισμό του αμερικάνικου υλιστικού τρόπου σκέψης, που έχει επικρατήσει με όρους παγκόσμιας κουλτούρας. Αυτή η παγκόσμια κουλτούρα κατά τον Havel απεικονίζει το πεπρωμένο του σύγχρονου ανθρώπου. Συγκεκριμένα, το διαδίκτυο και η χωροχρονική συμπύκνωση καταργούν την σημασία του πολιτισμικού στοιχείου στην ανθρώπινη ιστορία, εφόσον δια της τεχνολογικής επανάστασης επιτυγχάνεται χωρίς τη χρήση πολεμικής βίας η επιθυμητή πολιτισμική ομογενοποίηση του πλανήτη (Μακρής, 2007).

Δεν είναι τυχαίο ότι η ιδέα της ιστορικής αποστολής εμπνέει το αφήγημα της Ρωσίας τόσο κατά την περίοδο του Τσάρου, με το θρησκευτικό συναίσθημα να είναι ο φορέας εκπλήρωσης αυτής της αποστολής, όσο και στην σοβιετική περίοδο. Σε αυτή τη χρονική περίοδο, το εργατικό προλεταριάτο είναι κατ' αντιστοιχία ο φορέας εκπλήρωσης της ιστορικής αποστολής κατάργησης κάθε σχέσης εκμετάλλευσης ανθρώπου από άνθρωπο, η οποία θα υλοποιούταν κατά τον ίδιο τελεολογικό τρόπο. Με αυτόν τον τρόπο φανερώνεται ο βαθύς ανθρωπιστικός χαρακτήρας της ρωσικής κουλτούρας.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3: ΣΧΟΛΕΣ ΔΙΕΘΝΟΛΟΓΙΚΗΣ ΣΚΕΨΗΣ

3.1 ΦΙΛΕΛΕΥΘΕΡΗ ΣΧΟΛΗ

Η πτώση της Σοβιετικής Ένωσης δημιούργησε νέα δεδομένα σχετικά με τη θέση και τον προσανατολισμό της Ρωσίας στο Διεθνές Σύστημα. Στην ουσία, μέχρι το 1990 κυριαρχούσε η μαρξιστική κοινωνική επιστήμη και οι Ρώσοι ακαδημαϊκοί έπρεπε να προσαρμοστούν άμεσα στη νέα πραγματικότητα, δημιουργώντας ένα καινούργιο στρατηγικό δόγμα εξωτερικής πολιτικής. Σε αυτό το πλαίσιο, η Φιλελεύθερη Σχολή Διεθνών Σχέσεων αναπτύχθηκε παράλληλα με άλλες δύο σχολές, την νεο-μαρξιστική και την ρεαλιστική.

Είναι γεγονός, ότι η φιλελεύθερη σχολή αποτελεί ένα δημιούργημα του αμερικάνικου μοντέλου διεθνών σχέσεων και κατά συνέπεια ένα προϊόν της Δύσης. Η συγκεκριμένη προσέγγιση, η οποία κυριάρχησε τα πρώτα χρόνια μετά την πτώση της Σοβιετικής Ένωσης και την αλλαγή του κοινωνικό-οικονομικού παραδείγματος της Ρωσίας, συνδέεται σύμφωνα με τον Kopyshen με το θεωρητικό κενό που δημιουργήθηκε από την απώλεια του ορθόδοξου μαρξιστικού παραδείγματος.

Κατά συνέπεια, συνοπτικά η φιλελεύθερη σχολή της Ρωσίας φαίνεται να ενσωμάτωσε άκριτα το αμερικάνικο φιλελεύθερο μοντέλο στον τρόπο που εκφράστηκε, χωρίς να δημιουργήσει έστω μια δική της παραλλαγή, κάτι που συνέβη επί παραδείγματι με την νέο-μαρξιστική σχολή (Tsygankov & Tsygankov, *A Sociology of Dependence in International Relations Theory : A Case of Russian Liberal IR*, 2007).

Σε θεωρητικό επίπεδο, για την κατανόηση της φιλελεύθερης σχολής διεθνών σχέσεων, σημαντικό είναι το έργο του Carr. Ο Άγγλος ιστορικός αναζητώντας τις ρίζες του πολιτικού ιδεαλισμού στους φιλελευθέρους στοχαστές του 19^{ου} αιώνα, οριοθετεί μια ολόκληρη σχολή σκέψης. Αυτή η σχολή σκέψης έλκει τις ρίζες της από την Αντιγόνη του Σοφοκλή και διαπερνάει μέσα από τους φιλόσοφους του Φυσικού Δικαίου και του Διαφωτισμού, καταλήγοντας στον Jeremy Bentham. Από την ορθολογική και ωφελμιστική αυτή αντιμετώπιση των ανθρωπίνων καταστάσεων μέσω και του Kant, προέκυψε η θεωρία της δημοκρατικής ειρήνης, η οποία αποτελεί την αιχμή του δόρατος για την εφαρμογή του φιλελευθερισμού στις διεθνείς σχέσεις. Στα θεμέλια του μπενθαμικού ορθολογισμού βρίσκεται η ελεύθερη κοινωνία του «laissez-faire» (Μακρής, 2007).

Αναλυτικότερα, η σύγχρονη φιλελεύθερη σχολή διεθνών σχέσεων διαμορφώθηκε με την συνδρομή των Immanuel Kant και Jeremy Bentham. Η βασική τους στόχευση ήταν ο περιορισμός της βαρβαρότητας που προκαλούσε η αναρχία του διεθνούς συστήματος και κατά συνέπεια ο ωμός ρεαλισμός που καθοδηγούσε τους κρατικούς δρώντες. Ως αντίδραση,

οι δύο συγγραφείς ανέπτυξαν την θεωρία της διαρκούς ειρήνης και την πεποίθηση ότι ο ορθός λόγος και η συνεργασία μεταξύ των κρατών μπορούν να φέρουν την ελευθερία και τη δικαιοσύνη στο διεθνές σύστημα. Άλλωστε, χαρακτηριστικός είναι ο ισχυρισμός του Kant ότι είναι μη νοούμενος ο πόλεμος μεταξύ δύο φιλελεύθερων κρατών (Baylis, Smith, & Owens, 2013). Αντίστοιχα, διεθνολόγοι όπως ο Francis Fukuyama με το έργο του «*Το τέλος της Ιστορίας*» άσκησαν μεγάλη επιρροή στην Ρώσικη φιλελεύθερη σχολή, κάτι που εύστοχα παρατηρεί η Shevtsona (Tsygankov & Tsygankov, *A Sociology of Dependence in International Relations Theory : A Case of Russian Liberal IR*, 2007).

Όσον αφορά τους πολιτικούς ηγέτες ήδη της Σοβιετικής Ένωσης, όπως ο Γκορμπατσόφ, σε πρακτικό επίπεδο, το φιλελεύθερο δόγμα εξωτερικής πολιτικής θα λέγαμε ότι εγκαινιάστηκε στο εσωτερικό της χώρας μέσω της *glasnost* και στο εξωτερικό με το σύνθημα «*Common European Home*». Η ιδέα του κοινού ευρωπαϊκού σπιτιού εμφανίστηκε επίσημα πρώτη φορά το 1981 με εμπνευστή της τον Μπρέζνιεφ. Ωστόσο, από το 1975 η Σοβιετική Ένωση μέσω της διάσκεψης στο Ελσίνκι έκανε σαφές ότι κατανοούσε την σχέση της με την Ευρώπη μέσα από ένα πλαίσιο στο οποίο η Ευρώπη θα υιοθετούσε τις σοβιετικές θέσεις, καθώς έθετε ως προϋπόθεση σύγκλισης την ιδέα ότι οι ευρωπαϊκές χώρες θα απομακρυνόντουσαν από το NATO και την Ευρωπαϊκή Οικονομική Κοινότητα.

Το 1985 πλέον, το σύνθημα του κοινού ευρωπαϊκού σπιτιού αποκτάει νέο περιεχόμενο. Η σοβιετική διπλωματία αντιλαμβάνεται ότι η Νέα Ρωσία θα πρέπει να κάνει τη μετάβαση από έναν σκληρό ρεαλισμό σε έναν τρόπο σκέψης που θα βασίζεται στην ιδέα μιας διεθνούς κοινωνίας με κοινά συμφέροντα και αξίες (Malcolm, 1989). Συγκεκριμένα, ο Γκορμπατσόφ αφού πείστηκε ότι η διεθνής συνεργασία με τη Δύση θα μπορούσε να μεγαλώσει την Ρωσία, εγκατέλειψε πλήρως την ταξική ανάλυση των διεθνών σχέσεων και αγκάλιασε τις ριζοσπαστικές προσεγγίσεις της δυτικής φιλελεύθερης διεθνολογικής σκέψης. Ως εκ τούτου, κατηγορήθηκε μαζί με τον υπουργό Εξωτερικών του για ενδοτισμό, κυρίως λόγω της έγκρισης του στην ενοποίηση της Γερμανίας και την είσοδό της στο NATO. Τα παραπάνω, υλοποιήθηκαν εξυπηρετώντας στην πράξη τους αμερικάνικους όρους και χωρίς τις κατάλληλες διασφαλίσεις που θα εμπόδιζαν την ανατολική επέκταση του NATO (Berryman, 2012).

Το Ρωσικό κράτος μεταρρυθμίζεται σε φιλελεύθερο τόσο εσωτερικά όσο και εξωτερικά μέσα από μια «φυσική» διαδικασία, γεγονός που φαίνεται ότι ερμηνεύεται λόγω της ταύτισης του ιδιωτικού και δημόσιου χώρου στην ρωσική κουλτούρα. Επιπρόσθετα, στα τέλη του 1990 στην ευρύτερη διεθνολογική σχολή των φιλελεύθερων εντάσσεται και το δόγμα ενός πολυπολικού παγκόσμιου συστήματος (ως αντίθεση στην θεωρία της ηγεμονικής σταθερότητας) με εκφραστή και εκπρόσωπό του τον έμπειρο πολιτικό και διατελέσαντα

πρωθυπουργό της Ρωσικής Ομοσπονδίας Evgeny Primakov (Grenie, Hagman, & Biersteker, 2020). Αυτός ο φιλελευθερισμός λειτούργησε μεταβατικά για την νέα Ρωσική Ομοσπονδία. Θα μπορούσαμε να υποστηρίξουμε ότι περιελάμβανε στοιχεία τόσο προσέγγισης με την Δύση, όσο και ίσων αποστάσεων από αυτή. Γι' αυτό άλλωστε μακροπρόθεσμα η Ρωσική Ομοσπονδία αποδεσμεύτηκε σταδιακά και ιδιαίτερα μέσω της διακυβέρνησης του Πούτιν από το φιλελεύθερο μοντέλο διεθνών σχέσεων, υιοθετώντας διάφορες παραλλαγές του ευρασιατικού μοντέλου.

3.2 ΜΑΡΞΙΣΤΙΚΗ /ΝΕΟ-ΜΑΡΞΙΣΤΙΚΗ ΣΧΟΛΗ

Ο Μαρξισμός, ως φιλοσοφικό σύστημα που μετουσιώθηκε σε πολιτική πραξολογία από τον Λένιν κυριάρχησε ως άξονας αναφοράς τόσο σχετικά με την οργάνωση του νεοσύστατου σοσιαλιστικού κράτους της Ρωσίας, όσο και στην ανάπτυξη ρευμάτων σκέψης εντός και εκτός της χώρας. Κατά συνέπεια, η Μαρξιστική Σχολή Διεθνών Σχέσεων είχε ως βασικό θεωρητικό της τον Βλαντίμιρ Λένιν. Ο Κ. Μαρξ ασχολήθηκε με την μελέτη του καπιταλιστικού τρόπου παραγωγής και ως εκ τούτου δεν έγραψε κάποιο έργο που να παραπέμπει άμεσα στην εξέταση του διεθνούς συστήματος.

Ωστόσο, η μαρξική θεωρία των τάξεων ενέπνευσε τον Λένιν, ο οποίος ανέπτυξε την θεωρία του ταξικού ανταγωνισμού πέρα από τα σύνορα του κράτους και τον μονοπωλιακό καπιταλισμό. Σύμφωνα με το έργο του Λένιν «Ιμπεριαλισμός, το Υψηλότερο Στάδιο του Καπιταλισμού»², που αποτελεί πρότυπο έργο στην μαρξιστική και νέο-μαρξιστική θεωρία διεθνών σχέσεων, ο μονοπωλιακός καπιταλισμός διαμόρφωσε μια διεθνή τάξη πραγμάτων υπό την μορφή μιας δομής με δύο δρώντες. Σε αυτή την διπολική δομή ο ένας δρών είναι ο ισχυρός και ο άλλος ο ασθενέστερος, κατά το πρότυπο της σύγκρουσης αστικής τάξης και προλεταριάτου.

Με βάση την παραπάνω λογική, ένα ανεπτυγμένο κέντρο είναι προορισμένο να εκμεταλλεύεται μια υπανάπτυκτη περιφέρεια. Μέσω αυτής της θεωρίας, ο Λένιν επιχειρούσε να αποδείξει κυρίως δύο πράγματα. Αφενός, ότι οι ταξικές συγκρούσεις δεν είναι προϊόντα μόνο της ιστορικής κυριαρχίας του αστικού κράτους, αλλά αντίθετα είναι διαχρονικές και δυνητικά εξαγωγίμες από χώρα σε χώρα. Αφετέρου, με την ανάπτυξη ενός κέντρου και μιας περιφέρειας δινόταν τέλος στην αρμονία συμφερόντων μεταξύ του παγκόσμιου προλεταριάτου. Με απλά λόγια, η αστική τάξη στις χώρες του κέντρου μπορούσε να δελεάζει το προλεταριάτο της με υλικές παροχές που προέρχονταν από την άμεση εκμετάλλευση των

² Ο ιμπεριαλισμός ανώτατο στάδιο του καπιταλισμού, Lenin I. Vladimir.

χωρών της φτωχότερης περιφέρειας, αποξενώνοντας την από το προλεταριάτο της περιφέρειας και με την ίδια λογική πιθανών άλλων χωρών (Baylis, Smith, & Owens, 2013).

Σύμφωνα με την μαρξιστική προσέγγιση των διεθνών σχέσεων, οι Ηνωμένες Πολιτείες της Ευρώπης, ως Ε.Ε είναι σίγουρο ότι έχουν ταξικό περιεχόμενο και χαρακτήρα εκμετάλλευσης. Σε συνθήκες καπιταλισμού όπου είναι αδύνατη η ισόμετρη οικονομική ανάπτυξη μεταξύ των χωρών της Ενωμένης Ευρώπης, οι τελευταίες αντιμετωπίζονται ως απειλή για τον σοσιαλιστικό χαρακτήρα και τα συμφέροντα της Σοβιετικής Ένωσης. Ο Λένιν παρότι θεωρεί ότι προσωρινές συμφωνίες μεταξύ ευρωπαϊών καπιταλιστών είναι δυνατές, ισχυρίζεται παράλληλα ότι οι Ηνωμένες Πολιτείες της Ευρώπης σε οποιαδήποτε πολιτειακή μορφή τους είναι αντιδραστικές και καταδικασμένες τελικά να καταρρεύσουν (Κωστόπουλος, 2010).

Συνεπώς, το μαρξιστικό δόγμα διεθνών σχέσεων αποδίδει εχθρικό χαρακτήρα στα Ευρωπαϊκά κράτη, λόγω του γεγονότος ότι η παραγωγική τους βάση είναι καπιταλιστική και κατά συνέπεια οι όποιες σχέσεις με την Σοβιετική Ένωση είναι αναγκαστικά εχθρικές (λόγω της θεμελιώδους αντίθεσης στην οικονομική παραγωγική βάση). Η παραπάνω λογική συνεπάγεται την πεποίθηση ότι οποιοδήποτε θεσμικό οικοδόμημα και αν επενδυθεί σε καπιταλιστική οικονομική βάση παραγωγής θα εξυπηρετεί εν τέλει τα συγκεκριμένα ταξικά συμφέροντα. Άλλωστε, η αντίθεση κεφαλαίου-εργασίας είναι η βασική κοινωνική αντίθεση για την μαρξιστική θεωρία και είναι οριστικά αγεφύρωτη σε συνθήκες καπιταλισμού. Σύμφωνα με την μαρξιστική διεθνολογική σχολή, μόνο τα εργατικά κράτη μπορεί να έχουν κοινά συμφέροντα στο μέτρο που οι προλετάριοι που κατοικούν σε αυτά έχουν κοινά συμφέροντα.

Λίγο χρόνια αργότερα, η ρωσική νεο-μαρξιστική σχολή εγκαινιάζεται κατ' ουσία μέσω των θεωρητικών προσεγγίσεων του κορυφαίου σοβιετικού διεθνολόγου Evgeny Pashukanis. Συνεχίζοντας στην ίδια ερμηνευτική πορεία με τον Λένιν όσον αφορά την ταξική επίδραση τόσο σε ζητήματα εξωτερικής πολιτικής όσο και στην διαμόρφωση του Διεθνούς *status quo*, ο Pashukanis λειτουργεί προσθετικά σε αυτήν. Ασκώντας κριτική στους αστούς διεθνολόγους, σημειώνει ότι η εξάπλωση του διεθνούς δικαίου συμπίπτει ιστορικά με την εξάπλωση και ανάπτυξη του καπιταλιστικού τρόπου παραγωγής. Οι διεθνείς κανόνες στον καπιταλιστικό τρόπο παραγωγής είναι προϊόντα πολιτισμού και λύνονται με συμφωνίες μεταξύ αντιπροσώπων, σε αντίθεση με άλλα συστήματα παραγωγής όπως το φεουδαρχικό, κατά το οποίο οι διαφορές λύνονταν μέσω του θεσμού διαμεσολάβησης της θρησκείας.

Σε αυτό το πλαίσιο, σημειώνει ότι με την ανάδυση των σοβιετικών κρατών στο ιστορικό γίγνεσθαι γίνεται ένας συμβιβασμός στο διεθνές δίκαιο. Αυτός ο συμβιβασμός αποδίδεται στο γεγονός ότι από τη μια πλευρά το αστικό σύστημα είναι ανίκανο να υπερτερήσει στην διαμάχη του με το σοσιαλιστικό και να εξασφαλίσει την αποκλειστική κυριαρχία και από την

άλλη το προλεταριακό δεν έχει ακόμα κυριαρχήσει, υπερκαλύπτοντας οριστικά δηλαδή αυτή την καπιταλιστική κυριαρχία (Pashukanis, 1980).

Από τις παραπάνω παρατηρήσεις εξάγουμε το συμπέρασμα ότι η βασική αντίθεση μεταξύ αστών και προλεταρίων διαπνέει και το νεο-μαρξιστικό δόγμα στην πρώτη του εκδοχή και μέσω του πρώτου του εκπρόσωπου. Είναι σημαντικό να τονιστεί, ότι μόνο στη σχέση των σοβιετικών κρατών μεταξύ τους η παραπάνω αντίθεση παύει να ισχύει. Συνεπώς, η μόνη περίπτωση τα κράτη της Ευρώπης να συνεργαστούν με την Σοβιετική Ένωση αρμονικά είναι όταν υιοθετήσουν τον σοσιαλιστικό τρόπο οργάνωσης για την παραγωγή τους.

Η διεθνολογική σχολή του Evgeny Pashukanis κυριαρχεί περίπου μέχρι τις αρχές του Β' Παγκοσμίου Πολέμου και συγκεκριμένα μέχρι τον θάνατο του το 1937. Παράλληλα, και άλλοι θεωρητικοί της Σοβιετικής Ένωσης προσπάθησαν να αρθρώσουν λόγο στα διεθνολογικά ζητήματα του σοβιετικού κράτους, χωρίς όμως αποτέλεσμα. Μέχρι και την σύλληψή του το 1937, ο Μπουχάριν υποστήριξε μια πολιτική συμπόρευσης με την Δύση και την δημιουργία μιας συμμαχίας με τα δυτικά κράτη απέναντι στους Ναζί. Ωστόσο, τόσο ο Μπουχάριν όσο και ο Τρότσκι απέτυχαν να αναπτύξουν μια ισχυρή εναλλακτική λύση σχετικά με τη διεθνή προοπτική της Σοβιετικής Ένωσης και να την επιβάλλουν στο εσωτερικό του κομμουνιστικού κόμματος.

Ο Στάλιν, του οποίου η άποψη τελικά κυριάρχησε στο εσωτερικό του κόμματος, προβλέποντας τη σύγκρουση με την Δύση ως αναπόφευκτη, έδωσε έμφαση στην ειρηνική συνύπαρξη στο εξωτερικό, επενδύοντας παράλληλα στον απομονωτισμό. Ήταν αυτός που τερμάτισε την ΝΕΠ που είχε εγκαινιάσει ο Λένιν, προωθώντας στη θέση της τη ραγδαία εκβιομηχάνιση της χώρας, προετοιμάζοντας παράλληλα τον λαό για τον επερχόμενο πόλεμο τόσο με την Δύση, όσο και με τους Ναζί (Tsygankov, Russia and the West from Alenader to Putin : Honor in International Relations, 2012).

Σε αυτό το πλαίσιο του απομονωτισμού και της προετοιμασίας, ο υπουργός Εξωτερικών Μολότοφ υπέγραψε μια στρατηγικής σημασίας συμφωνία με την ναζιστική Γερμανία το 1939, κερδίζοντας πολύτιμο χρόνο για την Σοβιετική Ένωση. Έπειτα, από το 1945 και μετά όλα τα ζητήματα στην Σοβιετική Ένωση ελέγχονται πλήρως από τον Ιωσήφ Στάλιν και το όραμα του για την Σοβιετική Ένωση. Το ξέσπασμα του δεύτερου κατά σειρά παγκοσμίου πολέμου αναγκάζει τον Στάλιν να επαναπροσδιορίσει το σοβιετικό δόγμα εξωτερικής πολιτικής και να εγκαινιάσει τη διεθνιστική πολιτική των Λαϊκών Μετώπων, ώστε να αντιμετωπιστεί ο ναζιστικός κίνδυνος. Στο όνομα της αντιφασιστικής νίκης, η Σοβιετική Ένωση συνεργάζεται με τις Δυτικές χώρες όπως Γαλλία και Μ. Βρετανία σε διεθνές επίπεδο.

Στο πολιτικό επίπεδο, τα απανταχού κομμουνιστικά κόμματα συνεργάζονται με τα δημοκρατικά αστικά υπό την μορφή των λαϊκών μετώπων, ώστε να αποκρούσουν από κοινού τον ναζιστικό κίνδυνο. Ωστόσο, μετά το πέρας του πολέμου, η σοβιετική διεθνολογική σχολή αντιμετωπίζει το διεθνές σύστημα ως καθαρά διπολικό. Στο ένα του μέρους κυριαρχεί η καπιταλιστική τάξη και στο άλλο του η εργατική. Το καπιταλιστικό σύστημα εμφανίζεται κατεξοχήν ανταγωνιστικό ενώ το σοσιαλιστικό συνεργατικό. Το νέο στοιχείο είναι ότι ο πόλεμος καθίσταται πλέον αναπόφευκτος ανάμεσα στα δύο αντιμαχόμενα στρατόπεδα. Η παραπάνω διεθνολογική άποψη και στρατηγική κυριάρχησε περίπου μέχρι τα μέσα της δεκαετίας του 1950 (Κουσκουβέλης, 2007).

Αργότερα, κατά την περίοδο 1960-1980 ο ανταγωνισμός ανάμεσα στις δύο υπερδυνάμεις μεταφέρθηκε στον τομέα των πυρηνικών όπλων. Συγκεκριμένα, η απόκτηση πυρηνικών όπλων από τη Σοβιετική Ένωση είχε ως στόχο να εξυπηρετήσει τα στρατηγικά της συμφέροντα και να αποτρέψει μια πυρηνική αμερικάνικη επίθεση εναντίον της (*Mutual Assured Destruction*). Η περίοδος αυτή για τους σοβιετικούς συνδέεται με την υποχώρηση του ταξικού ιδεολογικού στοιχείου και ο στόχος της ανατροπής του καπιταλισμού μετατίθεται σε ένα αόριστο μέλλον. Τα συμφέροντα του κράτους και η πυρηνική αποτροπή είναι πιο ζωτικής σημασίας από την κομμουνιστική ιδεολογία και αυτό αποτυπώνεται και στο επίπεδο της διεθνολογικής σκέψης (Ευαγόρου, 2012).

Σύμφωνα με τον εξέχοντα σοβιετικό διπλωμάτη της εποχής εκείνης Andrei Gromyko, η σοβιετική εξωτερική πολιτική και διπλωματία που βασίζεται στη μαρξιστική-λενινιστική θεωρία σχετικά με τη γνώση και την ανάλυση των αντικειμενικών νόμων που διέπουν την ανάπτυξη της ανθρώπινης κοινωνίας, τόσο σε στρατηγικό όσο και σε τακτικό επίπεδο, έχουν αναμφισβήτητα αποτελέσματα έναντι της πολιτικής και της διπλωματίας των καπιταλιστικών δυνάμεων. Συγκεκριμένα, μέσω της εφαρμογής του προγράμματος ειρήνης που περιγράφεται διεξοδικά στο 24^ο, 25^ο και 26^ο συνέδριο του Κομμουνιστικού κόμματος, αποδεικνύεται η ισχύς και η ξεχωριστή θέση των σοσιαλιστικών ιδεών στην θεωρία των διεθνών σχέσεων (Gromyko, 1983).

Αντίθετα, από το 1990 μέχρι και σήμερα, η συντριπτική πλειοψηφία των Ρώσων ακαδημαϊκών απομακρύνθηκε από την μαρξιστική και νεο-μαρξιστική σχολή σκέψης και ακολούθησε τις διεθνολογικές θεωρίες και μοντέλα της Δύσης. Είναι αξιοσημείωτο ότι οι Ρώσικες διεθνολογικές σχολές μόλις από το 2000 και ύστερα μπόρεσαν να παράγουν νέες δικές τους θεωρίες (Grenie, Hagman, & Biersteker, 2020). Αξιοπερίεργο είναι και το γεγονός ότι η νεο-μαρξιστική σχολή διεθνών σχέσεων μετά το 1970 αναπτύχθηκε εκτός Ρωσίας μέσα από τη θεωρία των παγκοσμίων συστημάτων και τη θεωρία της εξάρτησης.

Οι κύριοι εκπρόσωποι αυτών των θεωριών ήταν ο Andre Frank και ο Immanuel Wallerstein. Η νεο-μαρξιστική σχολή αυτού του τύπου, πλέον απομακρύνεται αρκετά από την θεωρία του ιστορικού υλισμού που διατύπωσε ο Κ.Μάρξ και αναπαράχθηκε στο Διεθνές επίπεδο από τους Λένιν και Pashukanis. Η βασική αντίθεση εντοπίζεται στην θεώρηση του Wallerstein ότι ο καπιταλισμός είναι ένα παγκόσμιο οικονομικό σύστημα εξαρχής, δηλαδή ήδη από τον 16^ο αιώνα (Economides & Wilson, 2007).

Συμπερασματικά, θα μπορούσαμε να ισχυριστούμε ότι καθώς το σοβιετικό παρελθόν παρουσιάζει προβληματικά στοιχεία τα οποία μπορούν να δεχθούν ισχυρή κριτική, ο Μεγάλος Πατριωτικός Πόλεμος έχει εξέχουσα θέση στην ρωσική αφήγηση πάνω στην οποία στηρίχθηκε τόσο το νεο-μαρξιστικό δόγμα διεθνών σχέσεων κατά την σταλινική περίοδο, όσο και η οικοδόμηση της νέας ταυτότητας της Ρωσίας μετά την πτώση της Σοβιετικής Ένωσης (Ziegler, 2012).

3.3 ΡΕΑΛΙΣΤΙΚΗ ΣΧΟΛΗ

Η ρεαλιστική σχολή Διεθνών Σχέσεων είναι η σχολή με τις περισσότερες επιρροές και αλληλοεπικαλύψεις από το σύνολο των διεθνολογικών σχολών σκέψης που εντοπίζονται στον χώρο της Ρωσίας. Σύμφωνα με τον ακαδημαϊκό Alexander Yanov, όλοι οι ρωσικοί εθνικισμοί, είτε θρησκευτικοί, είτε κοσμικοί, τείνουν ανεπανόρθωτα προς τον αυταρχισμό. Αντίστοιχα, όλα τα ρωσικά καθεστώτα από τον Ιβάν τον Τρομερό και συμπεριλαμβανομένων των Λένιν και Στάλιν, ήταν απλά φάσεις μεταρρύθμισης, αντιμεταρρύθμισης, στασιμότητας μιας μόνο κυκλικά επαναλαμβανόμενης ιδέας, την οποία και ονόμασε ενδεικτικά Ρώσικη Ιδέα (Moss, 2000).

Ο εθνικισμός πηγάζει από τα εθνικά συμφέροντα και λόγω του γεγονότος αυτού συνδέεται άμεσα με την ρεαλιστική σχολή σκέψης σε επίπεδο διεθνούς θεωρίας. Οι ρίζες της θεώρησης του κλασικού πολιτικού ρεαλισμού καλύπτουν ένα εύρος προσωπικοτήτων όπως ο Χομπς και ο Θουκυδίδης, ενώ στον 20^ο αιώνα οι επιφανέστεροι εκπρόσωποι της ρεαλιστικής σχολής ήταν οι H.Carr, N. Spykman, Z.Brzezinski (Κουσκουβέλης, 2007). Η ρεαλιστική σχολή διεθνών σχέσεων αναλύει την παγκόσμια πολιτική υπό το πρίσμα υφιστάμενων συγκρούσεων και αντιφάσεων. Σε αντίθεση με τη φιλελεύθερη σχολή που προσπαθεί να αναδείξει τις δυνατότητες επίτευξης διεθνών συμφωνιών, οι (ρώσοι) ρεαλιστές υπογραμμίζουν τις υπάρχουσες και δομικές διαφορές συμφερόντων μεταξύ των κρατών στη χάραξη της παγκόσμιας πολιτικής (Shakleyina & Bogaturov, 2004).

Παρότι ο Κ.Μάρξ διακήρυξε μέσα από τα γραπτά του ότι κάθε σκέψη έχει άμεση συσχέτιση με το οικονομικό συμφέρον και την κοινωνική θέση του εκάστοτε στοχαστή που την

εκφράζει, η άποψη αυτή δεν φάνηκε πάντα να έβρισκε θέση στην πολιτική του σοβιετικού κράτους. Συγκεκριμένα, η θεωρία του σοσιαλισμού σε μια μόνο χώρα που διακηρύχτηκε από την Σοβιετική Ρωσία το 1924, ήταν ένα προϊόν αφενός μιας ρεαλιστικής προσέγγισης με στόχο να διαφυλαχθούν τα εθνικά συμφέροντα και αφετέρου μια αντανάκλαση της αποτυχίας των σοβιετικών καθεστώτων να εδραιωθούν σε άλλες χώρες (Carr, 2000).

Ωστόσο, το 1930 η ιδέα της οικοδόμησης του σοσιαλισμού σε ένα μόνο κράτος από ανάγκη μετατράπηκε σε στρατηγική επιλογή. Κατά τη διάρκεια του 16^{ου} συνεδρίου του Κομμουνιστικού Κόμματος, ο Ι. Στάλιν διατύπωσε τη θέση ότι ο μαρξισμός του κράτους περνά μέσα από την ενίσχυση του. Μια τέτοια ερμηνεία για το κράτος έρχεται σε αντίθεση με τις κλασικές θέσεις που υποστήριζαν στο παρελθόν οι Μαρξ, Ένγκελς και Λένιν και οδηγεί στην εθνικιστική εκδοχή του σοσιαλισμού. Στο 18^ο συνέδριο, ο Στάλιν έρχεται σε ρήξη με τις κλασικές θεωρητικές προσεγγίσεις των Λένιν και Pashukanis. Συγκεκριμένα, διακηρύσσει ότι η νίκη του σοσιαλισμού σε μια μόνο χώρα συνιστά ιδιαίτερη περίπτωση και ότι χρειάζεται ένα ισχυρό κράτος που να μπορεί να υπερασπίζεται τις κατακτήσεις του σοσιαλισμού ενάντια στις επιθέσεις που προέρχονται από το εξωτερικό (Μπετελέμ, 2006).

Πάνω στην βάση του ισχυρού κράτους που θεμελίωσε ουσιαστικά ο Στάλιν θα στηριχτεί η σύγχρονη εθνικιστική σχολή διεθνοπολιτικής σκέψης με κύριο εκπρόσωπο της τον Alexander Dugin. Όπως σημειώνει στο έργο του «*The Fourth Political Theory*», δύο είναι τα στοιχεία που θα πρέπει να θεμελιώσουν την τέταρτη πολιτική θεωρία που θα λειτουργήσει ως πυξίδα για τη ρωσική Εξωτερική Πολιτική, ο εθνικός μπολσεβικισμός και ο ευρασιανισμός. Επιπρόσθετα, σημειώνει ότι από κοινού οι θεωρίες του κομμουνισμού, φασισμού και φιλελευθερισμού θα αποτελούν τις κυρίαρχες τάσεις αυτής της νέας θεωρίας (Dugin, *The Fourth Political Theory*, 2012).

Αντίστοιχα, ο ρωσικός ρεαλισμός εμφανίστηκε ως ένα περίπλοκο και σοφιστικέ κίνημα στο οποίο ένα πλήθος επιστημόνων όπως ιστορικοί, φιλόσοφοι, κοινωνιολόγοι και οικονομολόγοι ανέπτυξαν τη δική τους ατζέντα. Οι Ρώσοι ρεαλιστές δανείζονται από την Δύση, συγκεκριμένα από τις ΗΠΑ πολλά εννοιολογικά εργαλεία. Ωστόσο, η δράση τους οδηγείται κυρίως λόγω της ανησυχίας τους για την διατήρηση της ασφάλειας και της σταθερότητας από τις εξωτερικές απειλές.

Σχετικά με την δομή και την πολυπολικότητα του διεθνούς συστήματος, οι ρεαλιστές ανέπτυξαν μια ποικιλία εννοιών που διαφοροποιούνται μεταξύ διαφόρων τύπων μονοπολικού, διπολικού και πολυπολικού συστήματος. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί ο Aleksei Bogaturov που προτείνει την ανάγνωση του διεθνούς συστήματος ως πολυφωνική μονοπολικότητα και ο Kortunov που εισάγει την θεωρία του πεφωτισμένου δημοκρατικού πατριωτισμού. Η θεωρία του δεύτερου χαρακτηρίζει την Ρωσία ως μια μεγάλη

διεθνώς δύναμη που συνδυάζει την ιδέα της ατομικής ελευθερίας σε μια ανοικτή κοινωνία με την ιδέα μιας ισχυρής και υπεύθυνης κρατικής εξουσίας.

Συνολικά, θα μπορούσαμε να υποστηρίξουμε ότι οι ρεαλιστές στη Ρωσία προτείνουν να αφοσιωθεί η χώρα στον στόχο της ενίσχυσης της θέσης της διεθνώς, εδραιώνοντας ταυτόχρονα τους περιφερειακούς δεσμούς της και επιδιώκοντας ισότιμες σχέσεις με τα δυτικά και τα μη δυτικά κράτη. Ο πρώην Σοβιετικός χώρος παρουσιάζεται ως μετα-αυτοκρατορικός χώρος σε μια σειρά εκθέσεων του Συμβουλίου Εξωτερικής και Αμυντικής Πολιτικής. Κατά την δεκαετία του 1990, ο ρεαλισμός απέκτησε μεγάλη απήχηση στο εσωτερικό της Ρωσίας. Ως ερμηνευτικό εργαλείο βοήθησε τις ρωσικές ακαδημαϊκές και πολιτικές ελίτ να επαναπροσδιορίσουν τα συμφέροντα και τις προτεραιότητες του ρωσικού κράτους στον τομέα της διεθνούς θεωρίας (Shakleyina & Bogaturov, 2004).

Αντίστοιχα, η έννοια του μετα-αυτοκρατορικού χώρου εξυπηρέτησε κοινωνικές ομάδες, βιομήχανους, επιχειρηματίες που έβλεπαν τους εαυτούς τους ως υπερασπιστές της τάξης και της σταθερότητας στη Νέα Ρωσία. Η γεωπολιτική του μετα-αυτοκρατορικού χώρου είναι ένα «υβρίδιο» που προσπαθεί να αναζωογονήσει την κοινωνική, οικονομική και πολιτική συνοχή της ΕΣΣΔ, χωρίς όμως να επιχειρεί να ανασυστήσει την παλιά αυτοκρατορία. Οι θεωρητικοί αυτής της προσέγγισης όπως ο Evgeny Primakov προειδοποίησαν ότι η Ρωσία θα πρέπει να διαχωρίζεται από την Ευρώπη και τις ΗΠΑ στις σχέσεις της με άλλους μεγάλους δρώντες όπως η Κίνα, η Ινδία και οι Ισλαμικές Χώρες. Η Ρωσία για τους ρεαλιστές θα πρέπει να λειτουργήσει ως ένα ανεξάρτητο κέντρο που θα ακολουθεί μια πολυδιάστατη εξωτερική πολιτική. Για να μπορέσει η Ρωσία να παρέχει ασφάλεια στον μετασοβιετικό χώρο, είναι αναγκασμένη να δράσει προς όλες τις γεωπολιτικές κατευθύνσεις (Tsygankov & Tsygankov, Russian Theory of International Relations, 2010).

Σήμερα, η Ρωσία παραμένει θα λέγαμε κλειδωμένη σε μια ρεαλιστική ερμηνεία των διεθνών σχέσεων με κεντρικό στόχο της εξωτερικής της πολιτικής να είναι η διατήρηση της παραδοσιακής κρατικής κυριαρχίας και η αντίστοιχη μείωση της επιρροής των ΗΠΑ και του NATO στην Ευρώπη (Fawn, 2003).

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4: ΖΗΤΗΜΑΤΑ ΤΑΥΤΟΤΗΤΑΣ

4.1 ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ

Ο 20^{ος} αιώνας υπήρξε αναμφίβολα ο αιώνας των πολιτικών και ιδεολογικών πειραματισμών και ο αιώνας της δημοκρατίας. Η Γαλλική επανάσταση του 1789 και η Αμερικανική διακήρυξη ανεξαρτησίας το 1776 αποτέλεσαν τα θεωρητικά παραδείγματα για τις μετέπειτα αστικές επαναστάσεις που προέκυψαν σε πολλά μέρη της υφηλίου. Όπως είναι λογικό, η σύγκρουση για εδαφικές κτήσεις που κυριαρχούσε ανάμεσα στους βασιλικούς οίκους των Μ. Δυνάμεων στον 20 αιώνα, μετατράπηκε σε μια σύγκρουση για τις αγορές και την δημοκρατία. Συγκεκριμένα, το πιο κρίσιμο πολιτικό γεγονός του αιώνα αυτού ήταν η σύγκρουση μεταξύ δημοκρατίας και ολοκληρωτισμού. Στην ουσία, τα ολοκληρωτικά καθεστάτα (παρά τις πολλές και ουσιαστικές εσωτερικές διαφορές τους) εμφανίστηκαν μέσω της σύγκρουσης τους ως διορθωτές των ελαττωμάτων των φιλελεύθερων καθεστώτων (Todorov, 2013).

Η τριμερής διάκριση των εξουσιών σε νομοθετική, εκτελεστική και δικαστική υιοθετήθηκε σε όλες τις φιλελεύθερες χώρες. Τυπικά, ακόμη και η νεοσύστατη Σοβιετική Ένωση υιοθέτησε την παραπάνω τυπολογία για το νεοσύστατο κράτος της, ωστόσο διαφωνούσε κάθετα με το περιεχόμενο αυτής της δημοκρατίας και αντέτεινε σε αυτό το περιεχόμενο μιας άλλης ποιότητας δημοκρατίας, την εργατική δημοκρατία. Είναι γεγονός ότι οι περισσότεροι σοβαροί ερευνητές δεν έχουν καμία αντίρρηση στο ότι οι μεταρρυθμίσεις στη Σοβιετική Ένωση είχαν σημαντικό αντίκτυπο στην ίδρυση του λεγόμενου κράτους κοινωνικής πρόνοιας στη Δυτική Ευρώπη μετά τον Β'ΠΠ. Οι ευρωπαϊκές κυβερνήσεις εισήγαγαν πρωτοφανή μέτρα κοινωνικής ασφάλισης εμπνευσμένα από το παράδειγμα της Σοβιετικής Ένωσης.

Συνολικά, η αμερικανο-σοβιετική αντιπαράθεση επέτρεψε στις χώρες της Δυτικής Ευρώπης να απολαύσουν μοναδικές ευκαιρίες για ειρηνική συνύπαρξη (Lanvin, 2018). Ωστόσο, οι σοβιετικοί ηγέτες αντιλαμβάνονταν με διαφορετικό τρόπο το περιεχόμενο της έννοιας δημοκρατία σε σύγκριση με τους Δυτικούς. Όπως χαρακτηριστικά σημείωνε ο Λένιν στο κλασικό του έργο «Κράτος και Επανάσταση»: «Η δημοκρατία είναι το καλύτερο δυνατό περίβλημα του καπιταλισμού. Μέσα από αυτό το περίβλημα το κεφάλαιο κατορθώνει να θεμελιώσει την εξουσία του με ασφάλεια (και να την νομιμοποιήσει) και στην ουσία καμία αλλαγή προσώπων θεσμών ή κομμάτων στην αστική δημοκρατία δεν μπορεί να οδηγήσει σε μια ουσιαστική δημοκρατική κατεύθυνση» (Λένιν, 1976).

Για τους δυτικούς ακαδημαϊκούς, το προφίλ της Ρωσίας ταξινομείται στις αποκαλούμενες ανελεύθερες δημοκρατίες. Σύμφωνα με αυτή την θεώρηση, η πολιτική εξουσία εκχωρείται

σε έναν πρόεδρο, στον οποίο επενδύεται σχεδόν μεταφυσικά η προσδοκία ότι θα επιλύσει όλα τα προβλήματα της χώρας. Το κύριο δομικό πρόβλημα στις κοινωνίες αυτές είναι η απουσία της κοινωνίας των πολιτών, η οποία είναι αναπόσπαστο κομμάτι της πολιτικής ζωής στις ευρωπαϊκές χώρες και εκφράζεται πρωτίστως μέσα από τα πολιτικά κόμματα και δευτερευόντως από τα πολλά κινήματα και τις πρωτοβουλίες πολιτών που ασκούν πίεση στο πολιτικό σύστημα.

Είναι γεγονός, ότι τυπικά η Ρωσική Ομοσπονδία παρουσιάζει την τριμερή διάκριση των εξουσιών έχοντας ένα ημιπροεδρικό σύστημα, δύο νομοθετικά σώματα και θεωρητικά ανεξάρτητη δικαστική εξουσία. Ωστόσο, οι πρόσφατες συνεχόμενες εναλλαγές στην θέση του προέδρου και του πρωθυπουργού αντίστοιχα από τον Β. Πούτιν δίνουν την εντύπωση ότι τα εκλογικά αποτελέσματα στην Ρωσία μπορεί να μην είναι χαλκευμένα, αλλά πιθανότατα είναι υποκινούμενα. Επιπρόσθετα, δεν είναι λίγες οι φορές που τα ρωσικά δικαστήρια έχουν κατηγορηθεί για φαινόμενα ανομίας (Hague & Harrop, 2011).

Πέρα από το πολιτικό σύστημα, οι δομικές αδυναμίες του ρωσικού κράτους μπορούν να ομαδοποιηθούν σε τρεις κατηγορίες. Η πρώτη αδυναμία εδράζεται στον τομέα της παραγωγής. Κινητήρια δύναμη παραμένει η στρατιωτική και βιομηχανική ελίτ χωρίς να υπάρχει ουσιαστική παρουσία της ιδιωτικής οικονομίας. Το δεύτερο στοιχείο είναι η δύναμη της συλλογικής αγροτιάς. Ο αγροτικός τομέας παραπέμπει σε αδυναμίες που έχουν τις ρίζες τους τόσο στο επαναστατικό όσο και στο προεπαναστατικό παρελθόν της Ρωσίας. Η αγροτική ζωή έχει συνδεθεί με έναν τρόπο παρασιτικής ζωής, κλεψιάς και κακής ποιότητας εργασίας η οποία υποστηρίζεται από μια αγροτική *nomenklatura*. Δεν είναι τυχαίο άλλωστε το γεγονός ότι οι κουλάκοι ως κοινωνική τάξη αποτέλεσαν τον κύριο εσωτερικό εχθρό στην προσπάθεια εκσυγχρονισμού του αγροτικού τομέα από τους σοβιετικούς ηγέτες. Γεγονότα όπως η αποξήρανση της λίμνης Αράλης και ο λοιμός της Ουκρανίας δείχνουν τις δυσκολίες και αστοχίες του σοβιετικού καθεστώτος στα αγροτικά ζητήματα. Το τρίτο στοιχείο αδυναμίας που εντοπίζεται στο ρωσικό κράτος είναι η γραφειοκρατία. Ένα ποσοστό που ανέρχεται περίπου στα 20 εκατομμύρια διεφθαρμένων υπαλλήλων που αναζητεί ευκαιρίες για δωροδοκίες και εμπορικές δραστηριότητες στην μαύρη αγορά (Afanasyev, 1994).

Συνεπώς, η διαμάχη μεταξύ της Ρωσίας και των δυτικών κοινωνιών (συμπεριλαμβανομένων και των ευρωπαϊκών) εντοπίζεται και στα ζητήματα δημοκρατίας. Σύμφωνα με την δυτικο-ευρωπαϊκή συνταγματική παράδοση, η διάκριση των εξουσιών αντιπαράκειται στους θεσμούς που απορρέουν απ' αυτήν και νομιμοποιούνται από την δημοκρατική αρχή, μετριάζοντας εκ των πραγμάτων την δύναμη της λαϊκής βούλησης και της κοινοβουλευτικής πλειοψηφίας. Ωστόσο, δεν αναιρείται σε καμία περίπτωση η ουσία της λαϊκής κυριαρχίας (Μανιτάκης, 2011).

Αντίθετα, για την Σοβιετική Ένωση, η συνειδητή παραλλαγή της εργατικής δημοκρατίας που επιλέχτηκε από τον Λένιν, ήταν γι αυτήν πιο κοντά στην ουσία της φύσης της δημοκρατίας, καθώς εμπεριέχει το στοιχείο της απόλυτης ισότητας. Συμπερασματικά, από τα παραπάνω συνάγεται ότι οι ευρωπαϊκές χώρες που έχουν υιοθετήσει τη διάκριση των εξουσιών και τον εισαγόμενο από την Μ. Βρετανία δικομματισμό, τείνουν να θεωρούν τον σοβιετικό σοσιαλισμό ως μια μορφή δημοκρατικού εκφυλισμού και ένα ολοκληρωτικό πολίτευμα.

Αντίστοιχα, η σύγχρονη Ρωσία είναι γι' αυτές συγκεντρωτική και εξίσου ανελεύθερη, παρότι ακολουθεί πλέον το οικονομικό σύστημα της αγοράς. Για τους ευρωπαίους, το καπιταλιστικό σύστημα παραγωγής φαίνεται να ερμηνεύεται καλύτερα σύμφωνα με τις αναλύσεις του Βέμπερ και συνδέεται με μια μάλλον προτεσταντική ηθική. Ο ιδανικός τύπος του καπιταλιστή επιχειρηματία, όπως ιδεοτυπικά εκφράζεται στην Γερμανία, είναι ένας τύπος ανθρώπου που αποφεύγει την περιφρόνηση και τις περιττές δαπάνες. Παράλληλα, αισθάνεται ντροπή από τα εξωτερικά σημάδια της κοινωνικής αναγνώρισης που λαμβάνει και δεν κρατάει τίποτα για τον εαυτό του αλλά επανεπενδύει το επιπλέον εισόδημά του στην αγορά. Η σπατάλη του χρόνου για την προτεσταντική ηθική του καπιταλισμού είναι από τις πιο θανατηφόρες αμαρτίες. Η απώλεια του χρόνου σε κοινωνικότητες, σε περιττές ώρες ύπνου ή αδράνεια αξίζει την απόλυτη ηθική καταδίκη (Weber, 1992). Η οικονομική αποδοτικότητα και πρόοδος για τον ευρωπαϊκό καπιταλισμό είναι αυτοσκοπός και προωθείται με κάθε τρόπο και μέσο.

Επιπρόσθετα, για τις ευρωπαϊκές χώρες και κυρίως την Ευρωπαϊκή Ένωση ως σύνολο, τα ανθρώπινα δικαιώματα και η ατομική ελευθερία έχουν προτεραιότητα στη διαμόρφωση της πολιτικής τους ατζέντας, δηλώνοντας παράλληλα εμφαιτικά την ανωτερότητα της δυτικής δημοκρατικής κουλτούρας. Με βάση αυτό το σκεπτικό δεν είναι λίγες οι φορές που οι ελίτ των δυτικών χωρών κατηγορούν άμεσα ή έμμεσα τη Ρωσία για τον τρόπο που χειρίζεται τα ατομικά δικαιώματα στο εσωτερικό της.

Χαρακτηριστικές είναι οι προβολές από πολλά προηγμένα φιλελεύθερα ευρωπαϊκά κράτη περιστατικών καταπάτησης των ατομικών δικαιωμάτων σε τηλεοπτικά προγράμματα και σόου με ευρύτατη λαϊκή απήχηση, όπως η Eurovision. Στην ουσία όμως, πολλές βαλκανικές χώρες που ανήκουν στην Ευρωπαϊκή Ένωση όπως η Βουλγαρία, η Ρουμανία ακόμη και η Ελλάδα αντιμετωπίζουν τα ατομικά δικαιώματα στο εσωτερικό τους παρόμοια με τις ρωσικές αρχές, κάτι που αποσιωπάται από την Ε.Ε, η οποία αρκείται στο να επιβάλλει πρόστιμα στις χώρες αυτές όταν παρεκκλίνουν, μέσω των δικαστικών της οργάνων.

Στη Ρωσία, η κοινοβουλευτική δημοκρατία με τη δυτική έννοια θεωρείται σε μεγάλο βαθμό υποκριτική, καθώς η Δύση και συγκεκριμένα η Ευρώπη θεωρούνται ως μετα-αποικιακές δυνάμεις. Άλλωστε, δεν είναι λίγοι οι Ευρωπαίοι ακαδημαϊκοί που θεωρούν ότι σε επίπεδο

Εξωτερικής Πολιτικής, η Ε.Ε δρα με μηχανισμούς που θα μπορούσαν να ερμηνευτούν ως μετα-αποικιακοί. Χαρακτηριστικά, θα μπορούσαμε να σχολιάσουμε ότι η ευρωπαϊκή διαμεσολάβηση και η ανατολική διεύρυνση της Ε.Ε μπορούν να χαρακτηριστούν ως προσκλήσεις πολιτισμού από την δυτική στην ανατολική Ευρώπη, δίνοντας την ευκαιρία αλλά και την υπόσχεση σε αναπτυσσόμενες χώρες της πρώην Σοβιετικής Ένωσης να εισέλθουν σε ένα κλειστό κλαμπ ευημερούντων κρατών. Κατ' αυτόν τον τρόπο, η Ευρώπη αντιμετωπίζεται ακόμα και από δυτικούς ακαδημαϊκούς με όρους αυτοκρατορίας που αποτυπώνονται καλύτερα μέσω του θεσμικού τριγώνου «εταιρείες – διοίκηση – κράτη» (Mikelis, "Neocolonial Power Europe ? Postcolonial Thought and the European Crisis", 2016).

Σε ένα γενικότερο πλαίσιο, τόσο η Ρωσία όσο και οι υπόλοιπες μη δυτικές χώρες όπως οι *BRICS* αντιμετωπίζουν τις θεωρήσεις της Δύσης ως οριενταλιστικές. Ισχυρίζονται δηλαδή ότι η Δύση προβάλλεται μέσω εικόνων, θεσμών και δογμάτων που παραπέμπουν σε αποικιακές πρακτικές. Σε αυτό το θεωρητικό υπόδειγμα αντιπαραβάλλεται από την πλευρά τους μια κοσμοπολίτικη μετα-οικουμενική προσέγγιση της νεωτερικότητας στο πλαίσιο της παγκοσμιοποίησης. Άλλωστε, συνολικά το δίπολο Δύση/Ανατολή έχει απασχολήσει την επιστήμη και έχει διαμορφώσει διαφορετικές σχολές σκέψης και ανάλυσης (Μικέλης, 2015). Κατά τον Surkon, μπορεί η Ρωσία να συνδέεται με τον ευρωπαϊκό πολιτισμό, αλλά έχει υιοθετήσει μια συγκεκριμένη εκδοχή αυτού του πολιτισμού. Η ρωσική πολιτική κουλτούρα είναι πιο ολιστική, συγκεντρωτική και συναισθηματική συγκριτικά με τους δυτικούς και ευρωπαϊκούς πολιτισμούς (Ziegler, 2012).

Καταληκτικά, θα μπορούσαμε να ισχυριστούμε ότι η δομική αιτία αντιπαράθεσης μεταξύ Ρωσίας και Ευρώπης έχει τις ρίζες της σε μια συλλογική πρόταση από την μια πλευρά και μια ατομικιστική πρόταση ζωής από την άλλη πλευρά. Οι αγγλικοί όροι «*collectivism*» και «*individualism*» αποτυπώνουν την έννοια μιας συλλογικής κοινωνικής αποστολής από την πλευρά της Ρωσίας και ένα όνειρο προσωπικής καταξίωσης από την πλευρά της Δύσης πάνω στα οποία δένουν με διάφορες παραλλαγές τα οικονομικά και δημοκρατικά μοντέλα που προτάσσουν οι δύο παραδόσεις.

4.2 ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΣΜΟΣ / ΟΡΘΟΔΟΞΙΑ

Στην εποχή μας ο ρόλος της θρησκείας φαίνεται να επανέρχεται δυναμικά στην καθημερινότητα των πολιτών, στον δημόσιο λόγο και στη διαμόρφωση πολιτικής. Παρότι ο 20ος αιώνας θεωρείται από πολλούς αναλυτές ως ο αιώνας της εκκοσμίκευσης και του

πνευματικού πειραματισμού, η θρησκεία σήμερα φαίνεται να γίνεται περισσότερο σημαντική σε όλες τις κοινωνίες του κόσμου.

Ακαδημαϊκοί όπως ο S.Huntington υποστηρίζουν ότι μετά το τέλος του Ψυχρού Πολέμου εισήλθαμε σε μια εποχή που χαρακτηρίζεται από μια συγκλονιστική κρίση ταυτότητας. Γι' αυτόν είναι η εποχή της σύγκρουσης των οχτώ μεγάλων πολιτισμών του πλανήτη. Κατά συνέπεια ο μεταψυχροπολεμικός κόσμος είναι εκ του αποτελέσματος ένας κόσμος πολυπολιτισμικός και πολυπολικός και η συνεπαγόμενη πολιτισμική σύγκρουση τοποθετεί τη θρησκεία σε εξέχοντα ρόλο (Μακρής, 2007). Με βάση την παραπάνω λογική και σε αυτό το πολιτισμικό πλαίσιο θα αναλυθεί περαιτέρω ο ρόλος της θρησκείας στην νέα εποχή που διανύουμε.

Αρχικά, η επιρροή της θρησκείας εντοπίζεται στην πιο άμεση μορφή της μέσω των κινήματων που προέκυψαν την δεκαετία του 1970, παραδείγματος χάριν στο Ιράν με το ξέσπασμα της Ισλαμικής επανάστασης. Επιπρόσθετα, ανιχνεύουμε την πολιτισμική επιρροή της θρησκείας σε Μεγάλες Δυνάμεις όπως οι ΗΠΑ και η Ινδία, μέσω της ανάδειξης της νέας χριστιανικής Δεξιάς στην πρώτη περίπτωση και του Ινδουιστικού δόγματος των Σιχ, στην δεύτερη.

Αντίστοιχα, υπάρχει ανάπτυξη τόσο του πεντηκοστιανισμού όσο και του Χριστιανικού σοσιαλισμού στην Λατινική Αμερική και ριζική αναγέννηση της Ορθοδοξίας στην Ρωσική Ομοσπονδία (Heywood, 2013). Ακόμη και οι χώρες με την πλέον ισχυρή παράδοση εκκοσμίκευσης, όπως οι ευρωπαϊκές χώρες, φαίνεται ότι έχουν διατηρήσει έναν σκληρό πυρήνα πιστών στις τάξεις τους με αποτέλεσμα να επηρεάζουν με τον τρόπο τους την πολιτική ατζέντα. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αντανάκλασης αυτής της αντίφασης, η Ελληνική Δημοκρατία και ο σημαίνοντας ρόλος του άρθρου 3 στο σύνταγμα της, με συνέπεια να μην έχει γίνει ουσιαστικός διαχωρισμός εκκλησίας και κράτους, παρά την είσοδο της χώρας στον σκληρό πυρήνα της Ευρωπαϊκής Ένωσης σε ζητήματα θρησκευτικής ελευθερίας και ατομικών δικαιωμάτων.

Στο συγκεκριμένο παράδειγμα, αναδεικνύεται ότι η ελληνική εκκλησία, όπως αντίστοιχα η ρώσικη εκκλησία επηρέασαν δομικά τη μορφή και τη λειτουργία του ελληνικού και του ρωσικού κράτους αντίστοιχα. Αυτή η αντίθεση προκύπτει καθώς ο σλαβο-ορθόδοξος πολιτισμός είναι μεν κομμάτι του ευρωπαϊκού πολιτισμού αλλά ταυτόχρονα ξεχωριστή και αυτόνομη πολιτισμική κατασκευή. Στα ορθόδοξα Βαλκάνια, η Ρωσία έχει στενές σχέσεις με πολλές χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης όπως η Βουλγαρία, Ρουμανία, Κύπρος, Ελλάδα, με τις δύο τελευταίες να θεωρούνται ιστορικά πιστοί σύμμαχοι της Ρωσίας (Huntington, 1996).

Στο υπό εξέταση παράδειγμα της Ρωσίας, σύμφωνα με τον Andrei Tsygankov, η νέα Μετά-Σοβιετική ταυτότητα αντανάκλα σε βάθος τις εθνικές αξίες της Ρωσίας στις οποίες περιλαμβάνονται η Ορθοδοξία, η ιδέα ενός σκληρού κράτους και η πεποίθηση της πολιτισμικής ανωτερότητας των Ρώσων (Krickovic & Weber, 2018). Τα χρόνια του σοσιαλισμού και της Σοβιετικής Ένωσης έδωσαν την εντύπωση ενός υλιστικού και άθρησκου κράτους που παραπέμπει σε έναν νιτσεικό τρόπο σκέψης. Αντίθετα, στην μετα-σοβιετική Ρωσία η έντονη παρουσία της θρησκείας στην ρωσική κοινωνία σήμανε την επιστροφή της θεολογίας στην πολιτική (Dugin, *The Fourth Political Theory*, 2012).

Τη δεκαετία 1990-2000 το Πατριαρχείο ανέλαβε τον ρόλο ενός θεσμού που απολαμβάνει της εμπιστοσύνης του λαού και που αποτελεί τη μοναδική εναλλακτική πρόταση στο προηγούμενο δόγμα του Μαρξισμού-Λενινισμού. Μέσω δημόσιων παρεμβάσεων του, ο Πατριάρχης Μόσχας στήριξε την μετάβαση στη νέα εποχή για την Ρωσία αλλά ταυτόχρονα κάλεσε τους Ρώσους να αρνηθούν τις δυτικές αξίες και να μείνουν προσηλωμένοι στην ιδέα ενός δυνατού και ενωμένου κράτους (White & Mc Allister, 2000). Συνεπώς, όταν το κράτος επανάκτησε την ισχύ του, η Ρωσική Εκκλησία πρόσφερε τη νομιμοποιητική της δύναμη στην κυβέρνηση και λειτούργησε ως αυτοκρατορική επέκταση του κράτους. Ως εκ τούτου, σχηματίστηκε ένας ισχυρός ιστορικός δεσμός μεταξύ της «ρωσικότητας» ως εθνικής ταυτότητας και της ρωσικής ορθοδοξίας ως θρησκευτικής σχέσης (Pankhurst, 2012).

Η επιλογή της ορθοδοξίας ως δεσπόζουσας θρησκείας στο νέο ρωσικό κράτος δεν φαίνεται να είναι τυχαία. Αρχικά, θα μπορούσαμε να πούμε ότι συνιστά μια παραλλαγή του χριστιανισμού που μέσω αυτής η Ρωσία διαφοροποιείται από τις υπόλοιπες χριστιανικές χώρες της Ευρώπης. Επιπρόσθετα, η Ορθοδοξία αποτελεί μια θρησκεία με μεγάλη παράδοση αλλά μικρό αριθμό πιστών συγκριτικά με τα υπόλοιπα κυρίαρχα χριστιανικά δόγματα, όπως οι καθολικοί και οι προτεστάντες. Συνεπώς, μέσω της ορθοδοξίας της δίνεται η δυνατότητα να αποκτήσει τόσο την ηγεσία στον Ορθόδοξο κόσμο, κάτι που θα ήταν πολύ πιο δύσκολο αν είχε υιοθετήσει κάποιο άλλο χριστιανικό δόγμα, όσο και να διαφοροποιηθεί με την κατά βάση ισλαμική Ανατολή.

Σχετικά με το ιστορικό υπόβαθρο αυτής της στρατηγικής θρησκευτικής επιλογής, πρώτος ο «Ιβάν ο Τρομερός» αντέτεινε το σύνθημα ότι η Μόσχα θα διαδραμάτιζε τον ρόλο της Τρίτης Ρώμης, παίρνοντας τα σκήπτρα από το παρηκμασμένο Πατριαρχείο της Κωνσταντινούπολης. Ορισμένοι εκπρόσωποι αυτού του τρόπου σκέψης υποστήριξαν τις αξίες του Ορθόδοξου χριστιανισμού, ενώ άλλοι έβλεπαν την Ρωσία ως ένα μωσαϊκό διάφορων θρησκειών (Tsygankov & Tsygankov, *Russian Theory of International Relations*, 2010).

Η ιδέα της Μόσχας ως «Τρίτης Ρώμης» εμφανίστηκε στα μέσα του 19^{ου} και 20^{ου} αιώνα και έδωσε την πεποίθηση ότι η Ρωσία προορίζεται να ηγηθεί και να προστατεύσει την παγκόσμια

Ορθοδοξία και την χριστιανική πίστη. Αυτή η πεποίθηση εντοπίζεται και έχει αντίκτυπο τόσο στο εσωτερικό, όσο και στο εξωτερικό της ρωσικής κοινωνίας. Το ενδιαφέρον στοιχείο είναι ότι η πεποίθηση αυτή διατηρήθηκε και κατά τη διάρκεια της σοβιετικής περιόδου. Κατ' αυτόν τον τρόπο η έννοια της «Τρίτης Ρώμης» μπορεί να θεωρηθεί και ως το άτυπο γεωπολιτικό δόγμα της Ρωσίας. Άνθρωποι από διαφορετικές ιδεολογικές αφετηρίες και ειδικότητες όπως ο Φ. Ντοστογιέφσκι και ο Solovyon απευθύνθηκαν στη Μόσχα ως «Τρίτη Ρώμη». Αντίστοιχα, ο N.Dalinevski έκανε λόγο για την ανάγκη ενοποίησης όλου του Ορθόδοξου χριστιανισμού. Επιπρόσθετα, ακαδημαϊκοί όπως ο Solovyon ισχυρίστηκαν ότι η αντίθεση στην Δύση ήταν εγγενής στην Βυζαντινή Αυτοκρατορία και ως εκ τούτου η Ρωσία την κληρονόμησε από αυτήν.

Εκ των παραπάνω συνάγεται ότι η Ρωσία έχει μια εικόνα εαυτού που την τοποθετεί ιδανικά σε ένα πνευματικό κέντρο του κόσμου. Ως προέκταση αυτής της λογικής, η ρωσική γεωπολιτική, όπως θα εξεταστεί και αναλυτικότερα στο παρακάτω κεφάλαιο, επικεντρώθηκε στην εξασφάλιση ενός ενιαίου Ορθόδοξου χώρου. Είναι σαφές ότι μέσω της ιδέας της «Τρίτης Ρώμης» προστατεύονται και προωθούνται στην πράξη τα πνευματικά και γεωγραφικά όρια της Ορθοδοξίας (Klimenko & Yurtaev, 2018).

4.3 ΓΕΩΠΟΛΙΤΙΚΗ

Είναι γεγονός, ότι η Ρωσική Ομοσπονδία και η Ευρώπη μέσω κυρίως της Ευρωπαϊκής Ένωσης μοιράζονται τον ίδιο ευρύτερο γεωγραφικό χώρο και ως εκ τούτου οι σχέσεις τους διαπλέκονται και αλληλοεπηρεάζονται σε σημαντικό βαθμό. Διαχρονικά, οι δύο δυνάμεις άλλοτε λειτούργησαν σε πνεύμα συνεργασίας και άλλοτε κυριάρχησαν μεγάλες διαμάχες και ανακατανομές εδαφών μεταξύ τους. Επιχειρώντας μια σύνοψη των σημείων τομής των ρωσικών και ευρωπαϊκών συμφερόντων, θα μπορούσαμε να καταλήξουμε σε τέσσερις περιπτώσεις. Τα ρωσο-ευρωπαϊκά συμφέροντα συγκρούονται κυρίως στον γεωγραφικό χώρο που εντοπίζονται η Ουκρανία, Γεωργία, Υπεδνειστερία και το Καλίνινγκραντ. Είναι σημαντικό να τονιστεί ότι ορισμένες από τις παραπάνω πολιτειακές οντότητες που εντοπίζονται στον ευρασιατικό χώρο, όπως η Υπεδνειστερία, η Νότια Οσετία και η Αμπχαζία θεωρούνται από τις ευρωπαϊκές χώρες ως κράτη ανδρείκελα, τα οποία στην συγκεκριμένη περίπτωση βρίσκονται υπό τον έλεγχο της Ρωσίας (Αντωνόπουλος & Μαγκλιβέρας, 2017).

Αρχικά, η παρουσία της Ρωσίας στην Ευρώπη συνδέθηκε με τον ευρύτερο βαλκανικό χώρο. Η συμβολή της στην απελευθέρωση των βαλκανικών λαών ήταν καθοριστική. Κατά την διάρκεια του 19^{ου} αιώνα όλες οι εθνότητες στα βαλκάνια απέκτησαν την πολυπόθητη

ελευθερία τους από την Οθωμανική αυτοκρατορία. Συγκεκριμένα, οι Έλληνες (1821-1912), οι Ρουμάνοι (1856-1878), οι Σέρβοι (1834-1878), οι Μαυροβούνιοι (1878) και οι Βούλγαροι (1878-1909). Η λύση του «Ανατολικού Ζητήματος» ανάγκασε τις ευρωπαϊκές χώρες από κοινού με την Ρωσία να αναλάβουν δράση. Προωθήθηκε αφενός η δημιουργία αυτόνομων περιοχών και αφετέρου αναγνωρίστηκε πλήρως η ανεξαρτησία τους σε μια εποχή που δέσποζαν οι αποικίες, τα προτεκτοράτα και τα εξαρτημένα κράτη. Απώτερος στόχος των ευρωπαϊκών κρατών βέβαια ήταν να εμποδίσουν τη Ρωσία από το να βρεί έξοδο στην θάλασσα της Μεσογείου (Κούτσης, 1992).

Η πιο σημαντική από πλευράς στρατηγικής σημασίας γεωγραφική περιοχή στις ρωσο-ευρωπαϊκές σχέσεις εμφανίζεται η Ουκρανία. Στο εσωτερικό της χώρας μετά κυρίως την πτώση της Σοβιετικής Ένωσης κυριαρχούν δύο τάσεις, η φιλωρωσική και η ατλαντική. Για τους σημαντικότερους θεωρητικούς Petr Struve και Bohdan Kistiakovsky που ασχολήθηκαν με την ουκρανική κουλτούρα και ταυτότητα, η ουκρανική κουλτούρα εντάσσεται στην αντίληψη ενός κοινού ρωσικού έθνους που ενοποιεί όλα τα χαρακτηριστικά της Ρωσικής Αυτοκρατορίας. Ο πρώτος της προσδίδει βέβαια έναν τοπικό και επαρχιακό χαρακτήρα. Ο δεύτερος, θεωρεί ότι ούσα πιο δημοφιλής και δημοκρατική, η ουκρανική κουλτούρα δεν θα συνεισέφερε στις στρατιωτικές και γραφειοκρατικές ανάγκες του ρωσικού κράτους, αλλά αντίθετα στις ουσιαστικότερες και βαθύτερες ανάγκες των μαζών. Με λίγα λόγια, η ουκρανική κουλτούρα θα προσέθετε το απαραίτητο prestige στην ρωσική αυτοκρατορία.

Αναφορικά με την ατλαντική τάση στην ουκρανική κοινωνία, ως κυριότερος εκπρόσωπος εμφανίζεται ο Ihor Sevcenko. Σύμφωνα με την θεωρητική του έρευνα, η επιρροή της Δύσης στα ουκρανικά εδάφη ξεκίνησε πριν το 1349 και διήρκεσε μέχρι το 1793. Από το 1800 μέχρι και την μπολσεβίκικη επανάσταση, η ουκρανική ταυτότητα ενοποιήθηκε με την ρωσική στο πλαίσιο της Αγίας Ρωσικής Αυτοκρατορίας. Με την επανάσταση του 1917 οι Ουκρανοί έχασαν την εθνική τους ταυτότητα. Μετά την πτώση της ΕΣΣΔ το 1991, επαναθεμελίωσαν την ιδέα του Hrushevsky για επιστροφή στην Ευρώπη (Velychenko, 2007).

Σήμερα, οι σχέσεις μεταξύ της Ουκρανίας και της Ε.Ε εκφράζονται μέσω αντιτιθέμενων συμφερόντων. Η Ε.Ε ενδιαφερόταν για τον αποπλισμό και τα πυρηνικά όπλα της Ουκρανίας ενώ η Ουκρανία ενδιαφερόταν για οικονομική και πολιτική συνδρομή της Ένωσης, το οποίο θα αποτυπωνόταν και νομικά προϊόντος του χρόνου. Τέλος, σημαντικό τμήμα της ουκρανικής ελίτ μετά το 1990 προώθησε την ιδέα της μελλοντικής ένταξης της χώρας στην Ε.Ε (Velychenko, 2007).

Σχετικά με την αντιπαράθεση στην Γεωργία, η Ρωσία αρχικά προσπάθησε να συνεργαστεί με τις γεωργιανές αρχές βοηθώντας την Τιφλίδα κατά την προσπάθεια μετάβασής της στη νέα κατάσταση. Δεν επεδίωξε να παρέμβει στην προσπάθεια ελέγχου της πόλης Adjara. Το

Κρεμλίνο ανακοίνωσε την προθυμία του να βοηθήσει την Γεωργία να ενισχύσει την εδαφική της ακεραιότητα. Σε αντάλλαγμα, η Ρωσία ανέμενε ότι η Γεωργία θα τιμήσει τα ρωσικά συμφέροντα στον Καύκασο, χωρίς να ασκήσει πίεση για άμεση αποχώρηση των ρωσικών στρατευμάτων στην περιοχή και χωρίς να ασκήσει βία σε περιοχές όπως η Νότια Οσετία και η Αμπχαζία.

Η κρίσιμη χρονική στιγμή για τις σχέσεις Ρωσίας και Γεωργίας φαίνεται να εντοπίζεται στο μακρινό 2004. Η χρήση στρατιωτικής δύναμης από την πλευρά της Γεωργίας στην περιοχή της Νότιας Οσετίας χωρίς να εξασφαλίσει προηγουμένως την έγκριση της Μόσχας, έθιξε την τιμή της Ρωσίας και τα ρωσικά συμφέροντα στην περιοχή του Καυκάσου. Άλλωστε, πολλά μικρά κράτη στην ευρύτερη γεωγραφική περιοχή αντιμετώπιζαν την παρουσία της Ρωσίας ως θετική, θεωρώντας ότι εξυπηρετεί την ασφάλεια και την ευημερία της περιοχής.

Στην ουσία, οι ρωσικές αρχές φοβήθηκαν ότι οι λεγόμενες «έγχρωμες επαναστάσεις» στην Γεωργία, Ουκρανία, Κιργιστάν, κατά την χρονική περίοδο 2003-2005 θα υπονόμειαν την επιρροή της χώρας στην ευρύτερη περιοχή. Η επιθυμία της Ρωσίας να διατηρήσει το στάτους της μεγάλης δύναμης στην περιοχή και η αποφασιστικότητα της Γεωργίας να διαδραματίσει έναν πλήρως ανεξάρτητο ρόλο στην περιοχή οδήγησαν τελικά τον Αύγουστο του 2008 στην πολεμική σύγκρουση. Τα μικρότερα κράτη της περιοχής υποστήριξαν την απόφαση της Ρωσίας να παρέμβει άμεσα στην Αμπχαζία και την Νότια Οσετία, θεωρώντας την Γεωργία ένα αντιδραστικό και παρεμβατικό κράτος, πιθανότατα και για τους δικούς τους εσωτερικούς λόγους (Tsygankov, *Russia and the West from Alenader to Putin : Honor in International Relations*, 2012).

Η περιοχή του Καλίνινγκραντ ανήκε ιστορικά στην ανατολική Πρωσία, ωστόσο προσαρτήθηκε από την Σοβιετική Ένωση κατά την διάρκεια του Β' Παγκοσμίου Πολέμου. Έκτοτε, λειτουργεί ως πολιτειακό υποκείμενο της Ρωσικής Ομοσπονδίας, παρότι είναι εντελώς διαχωρισμένη περιοχή γεωγραφικά από τη ρωσική ηπειρωτική χώρα. Από την οπτική γωνία της Ρωσίας, τόσο το Καλίνινγκραντ όσο και ο διάδρομος Suwalki αποτελούν ευνοϊκά μέρη, όπου η ικανότητα της Ρωσίας να κλιμακώσει τη σύγκρουση με το NATO εν καιρώ ειρήνης είναι μεγαλύτερη από αυτήν της ατλαντικής συμμαχίας. Η χώρα είναι σε θέση να μεταφέρει έναν μεγάλο αριθμό στρατιωτικής δύναμης (έως 20 ταξιαρχίες) και να επωφεληθεί από το εδαφικό βάθος, ώστε να φτάσει έγκαιρα αν χρειαστεί στις χώρες της Βαλτικής. Στην περιοχή του Καλίνινγκραντ η Ρωσία έχει το πλεονέκτημα έναντι των ευρωπαϊκών χωρών που βρίσκονται γύρω από το Καλίνινγκραντ. Ωστόσο, οι γεωγραφικές συνθήκες και η εθνοτική σύνθεση της πόλης καθιστούν δύσκολο το ενδεχόμενο μιας πιθανούσ περιφερειακής σύγκρουσης.

Άλλωστε, η Ρωσία έχει πολλές επιλογές για να ασκήσει πίεση στις χώρες της Βαλτικής, όπως ήδη έκανε στην Εσθονία το 2007 στο πλαίσιο της εξωτερικής πολιτικής που έχει εγκαινιάσει και εφαρμόσει μέσω του υβριδικού πολέμου (Veebel & Sliwa, 2019). Στο ίδιο πλαίσιο, πολύ σημαντική για τα ρωσικά συμφέροντα είναι και η περιοχή της Υπερδνειστερίας. Συγκεκριμένα, στη Μολδαβία η Ρωσία έδειξε μια προφανή απροθυμία να αφαιρέσει τα τμήματα του σοβιετικού στρατού που είχαν απομείνει στη χώρα από την εποχή της ΕΣΣΔ (Afanasyev, 1994). Μετά την πτώση της Σοβιετικής Ένωσης, η 14^η σοβιετική στρατιωτική ομάδα που υπήρχε στην περιοχή κατάφερε να απωθήσει τον Μολδαβικό στρατό και να διατηρήσει την στρατηγικής σημασίας περιοχή στην σφαίρα επιρροής της Ρωσίας. Συγκεκριμένα, μετά από διαπραγματεύσεις που έλαβαν χώρα μεταξύ της Ρωσίας και της Μολδαβίας, η Ρωσία επέμεινε να διατηρήσει τη βάση της στην Υπερδνειστερία ως ειρηνευτική δύναμη για τουλάχιστον μια εικοσαετία (Kanet, 2010).

Συνολικά, ο γεωγραφικός χώρος αποτελεί μια πολύ σημαντική μεταβλητή η οποία θα πρέπει να ληφθεί υπόψη σε οποιαδήποτε ανάλυση των ρωσο-ευρωπαϊκών σχέσεων. Πολλές χώρες της Ευρώπης έχουν διαχρονικά χρησιμοποιηθεί ως διαπραγματευτικά χαρτιά στο παίγνιο στρατηγικής και επιρροών των δύο δυνάμεων. Για την Ρωσία, η βασική αιτία αντιπαράθεσης με την Ευρώπη και τις ΗΠΑ είναι η κοινή στρατηγική τους επιλογή να επεκτείνουν το NATO στα ανατολικά, μετακινώντας τον γεωπολιτικό χώρο υπό τον έλεγχό τους πιο κοντά στα σύνορα της Ρωσίας (Lantron, 2018). Το Κρεμλίνο αντιμετωπίζει την ευρωατλαντική συμμαχία ως ένα κατάλοιπο του Ψυχρού Πολέμου και την Ε.Ε ως κάτι περισσότερο από μια κοινή αγορά, ακόμη και μετά την υπογραφή της Συνθήκης της Λισαβόνας.

Η Ρωσία έχει αντιπροτείνει μέσω του Μεντβέντεφ το 2009 στα ισχυρά κράτη της Ευρώπης όπως η Γερμανία και η Γαλλία, την δημιουργία μιας ζώνης ασφαλείας που θα καλύπτει ολόκληρο τον ευρασιατικό χώρο στα ζητήματα άμυνας και ασφάλειας και θα ακυρώνει στην πράξη το NATO (Kanet, 2010).

Από τα παραπάνω, είναι φανερό ότι στις συντεταγμένες του γεωγραφικού χώρου που καλύπτει τις δύο ηπείρους και τις δύο δυνάμεις, βρίσκονται αποτυπωμένες οι ιδεολογίες, οι στρατηγικές αντιλήψεις, οι ιδεοληψίες και οι εκατέρωθεν εμμονές που αθροιστικά διαμορφώνουν την σχέση της Ε.Ε με την Ρωσία.

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Η ρωσική ταυτότητα άλλοτε σκιαγραφείται καλύτερα μέσα από μια ευρωπαϊκή οπτική και άλλοτε διαχωρίζεται από τα υπόλοιπα ευρωπαϊκά και εν γένει δυτικά πρότυπα. Είναι γεγονός, ότι το εκάστοτε ιστορικό πλαίσιο καθόρισε σε σημαντικό βαθμό την στάση της ρωσικής ελίτ και κοινωνίας απέναντι στην Ευρώπη. Κατά την περίοδο της φεουδαρχίας, στην Ρωσία κυριάρχησε η βασιλική οικογένεια των Ρομανόφ κατά παρόμοιο τρόπο με τις υπόλοιπες δυτικές βασιλικές οικογένειες όπως οι Γκλύξμπουργκ, με τις οποίες άλλωστε σε μεγάλο βαθμό υπήρχε ταύτιση συμφερόντων και ουσιαστική συνεργασία.

Αργότερα, το 1917 με την επανάσταση των μπολσεβίκων και σε μια εποχή μετάβασης από την φεουδαρχία στον καπιταλισμό, η Σοβιετική Ένωση πλέον ακολούθησε μια ριζοσπαστική γιακωβινίστικη εκδοχή της αστικής δημοκρατίας εμπνευσμένη από την Γαλλική επανάσταση και την Παρισινή Κομμούνα, που είχε ως στρατηγικό στόχο να αντιπροσωπεύσει τις εξαθλιωμένες μάζες του πληθυσμού και να εγκαθιδρύσει ένα κοινωνικο-οικονομικό σύστημα ανταγωνιστικό του καπιταλιστικού.

Στην πορεία του ιστορικού χρόνου βέβαια, η εκάστοτε σοβιετική ηγεσία ακολούθησε διαφορετική κατεύθυνση πραγματοποιώντας αλλαγές τόσο σε ζητήματα εσωτερικής πολιτικής όσο και εξωτερικής πολιτικής. Δύο σημαντικά ορόσημα για την κατανόηση της σοβιετικής περιόδου είναι η περίοδος της αποσταλινοποίησης με επικεφαλής τον Γενικό Γραμματέα Νικήτα Χρουτσόφ και η περίοδος της φιλελευθεροποίησης και προσέγγισης με την Δύση, με εκπρόσωπό της τον Μιχαήλ Γκορμπατσόφ. Οι ενδιάμεσοι Γενικοί Γραμματείς (εκτός του Μπρέζνιεφ) Αντρόποφ και Τσερνιένκο, λόγω σοβαρών προβλημάτων υγείας, δεν μπόρεσαν να αφήσουν το στίγμα τους και να επαναπροσδιορίσουν τον χαρακτήρα και τους στρατηγικούς στόχους της παρακμάζουσας και υπό κατάρρευση Σοβιετικής Ένωσης.

Αντίστοιχα, η μετα-σοβιετική Ρωσία διατήρησε στοιχεία του αυτοκρατορικού της παρελθόντος όπως ο γεωγραφικός χώρος, η θρησκεία και η γενικότερη πίστη στην ιστορική συνέχεια και αποστολή της χώρας. Την ίδια στιγμή αποκήρυξε το σοσιαλιστικό οικονομικό σύστημα που βασιζόταν σε μια συγκεντρωτική πολιτική κατευθυνόμενη από το κράτος, διατηρώντας όμως παράλληλα τις ένοπλες δυνάμεις και τα σύμβολα του ένδοξου παρελθόντος.

Σε ζητήματα εξωτερικής πολιτικής, άλλοτε υπήρξε σύμπτωση με τις δυτικές χώρες και άλλοτε διαμάχη και μεταξύ τους ανταγωνισμός. Έτσι, η περίοδος της προσέγγισης με την Δύση μέσω του Γκορμπατσόφ και του Γέλτσιν έδωσε τη θέση της σε μια περίοδο απομάκρυνσης μεταξύ των δύο οντοτήτων, μέσω αρχικά της πολιτικής ίσων αποστάσεων του Πριμακόφ και

αργότερα την ηγεμονική πολιτική του Πούτιν. Αντίστοιχα, στον τομέα των ταυτοτήτων, η ταυτότητα του χριστιανισμού λειτούργησε τόσο ως στοιχείο σύγκλισης μεταξύ Ρωσίας και Ευρώπης αλλά και ως στοιχείο απόκλισης και διαμάχης μεταξύ της Ορθοδοξίας και του Προτεσταντισμού.

Αναφορικά με τον γεωγραφικό τομέα, πολλές ευρωπαϊκές περιοχές με χαρακτηριστικότερες την Ουκρανία και την Γεωργία, λειτούργησαν ως buffer states στην διαμάχη μεταξύ της Ρωσίας και της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Άλλες, όπως η Υπερδνειστερία και το Καλίνινγκραντ αποτέλεσαν στρατηγικές περιοχές συνύπαρξης και αμοιβαίων συμβιβασμών.

Συνοψίζοντας, οι δύο οντότητες θα μπορούσαν να χαρακτηριστούν ως δύο άσπονδοι γείτονες, χαρακτηρισμό που εύστοχα απέδωσε ο Καθηγητής Αλέξης Ηρακλείδης στα κράτη της Ελλάδας και της Τουρκίας στο πλαίσιο της αντιπαράθεσης του Αιγαίου (Ηρακλείδης, 2007). Κατ' αντιστοιχία, η Ευρωπαϊκή Ένωση και η Ρωσία είναι δύο γείτονες που μοιράζονται τον ίδιο γεωγραφικό χώρο και ως εκ τούτου είναι αναγκασμένοι να βρουν τρόπους να συνυπάρξουν. Η Ρωσία, όπως διαφαίνεται και από την παρούσα εργασία γενικότερα φάνηκε πιο πρόθυμη να υιοθετήσει κάποιες δυτικές και ευρωπαϊκές αξίες σε χρονικές συγκυρίες είτε μετάβασης, είτε κρίσης ταυτότητας, προσαρμόζοντας τες πάντα στα δικά της πρότυπα και στα δικά της στρατηγικά συμφέροντα.

Το επόμενο χρονικό διάστημα μένει να φανεί αν οι υπάρχουσες πρωτοβουλίες σύγκλισης, όπως η συμφωνία για το κλίμα του Παρισιού, το πυρηνικό πρόγραμμα του Ιράν και η σταδιακή αποδέσμευση της Ε.Ε από την αμυντική συμμαχία του ΝΑΤΟ μέσω της ΚΕΠΠΑ, θα λειτουργήσουν επικοδομητικά για την επαναπροσέγγιση των δύο πλευρών με ορίζοντα τη βαθύτερη κατανόηση και συνεργασία τους.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Afanasyev, Y. (1994). Russian Reform is Dead : Back to Central Planning. *Foreign Affairs* , σσ. 21-26.
- Baylis, J., Smith, S., & Owens, P. (2013). *Η παγκοσμιοποίηση της Διεθνούς Πολιτικής : Μια εισαγωγή στις διεθνείς σχέσεις*. Θεσσαλονίκη: Επίκεντρο.
- Berlin, I. (2014). The Silence in Russian Culture. *Foreign Affairs* , σσ. 1-24.
- Berryman, J. (2012). Geopolitics and Russian foreign policy. *International Politics* .
- Bonasik, M. (2016). Russia's hybrid war in theory and practice. *Journal of Baltic Security* , σσ. 1-18.
- Bordachev, T. (2019). Russia and Europe:" Between Integration and Diplomacy" Is EU-Russia Cooperation a Vital Necessity or a Unique Opportunity ?
- Carr, E. H. (2000). *Η εικοσαετής κρίση 1919-1939*. Αθήνα: Εκδόσεις Ποιότητα.
- Casier, T., & Malfliet, K. (1998). *Is Russia a European Power ? The Position of Russia in a New Europe*. Leuven: Leuven University Press.
- Dugin, A. (2019). *Ethnosociology : The Foundations*. London.
- Dugin, A. (2012). *The Fourth Political Theory*. Arktos London.
- Economides, S., & Wilson, P. (2007). *Ο οικονομικός παράγοντας στις διεθνείς σχέσεις*. Εκδόσεις Θεμέλιο.
- Fawn, R. (2003). *Realignments in Russian Foreign Policy*. London: Frank Cass.
- Gorodetsky, G. (2003). *Russia between East and West : Russian Foreign Policy in the Threshold of the Twenty First Century*. London: Frank Cass.
- Grenie, F., Hagman, J., & Biersteker, T. (2020, May). The Institutional “Hinge”: How the End of the Cold War Conditioned Canadian, Russian, and Swiss IR Scholarship. *International Studies Perspectives* , pp. 198-217.
- Gromyko, A. (1983). *Modern Diplomacy of Capitalist Powers*. Pergamon Press.
- Hague, R., & Harrop, M. (2011). *Συγκριτική Πολιτική και Διακυβέρνηση*. Εκδόσεις Κριτική.
- Heywood, A. (2013). *Διεθνείς Σχέσεις και Πολιτική στην Παγκόσμια Εποχή*. Εκδόσεις Κριτική.
- Huntington, S. (1996). *The Clash of Civilizations and the remaking of world order*. Simon & Schuster.
- Ivanov, I. S. (2002). *The New Russian Foreign Policy* (Nixon Center and Bookings Institution Press εκδ.). Washington.

- Jamieson, K. H. (2018). *Cyber-War : How Russian Hackers and Trolls Helped Elect a President*. Oxford University Press.
- Jensen, M. (2018). Russian Trolls and Fake News : Information or Identity Logics ? *Columbia Journal of International Affairs* .
- Kanet, R. (2010). *Russian Foreign Policy in the 21st Century*. palgrave macmillan.
- Klimenko, A., & Yurtaev, V. (2018). The Moscow as the Third Rome Concept : Its Nature and Interpretations since the 19th to Early 21st Centuries.
- Krickovic, A., & Weber, Y. (2018). What Can Russia Teach Us about Change? Status-seeking as a Catalyst for Transformation in International Politics. *International Studies Rreview* , σσ. 292-300.
- Kubicek, P. (2000). Russian Foreign Policy and the West. σσ. 547-568.
- Laquer, W. (1992). Russian Nationalism. *Foreign Affairs* , σσ. 103-116.
- Laruelle, M. (2008). *Russian Eurasianism : An ideology of Empire*. The Johns Hopkins University Press.
- Lavrov, S. (2018). Russias foreign policy in a historical perspective. *Russia in Global Affairs* .
- Lo, B. (2002). *Russian Foreign Policy in the Post-Soviet Era : Reality, Illusion and Mythmaking*. Palgrave macmillan.
- Lukin, A. (2003). Russia between East and West : Perceptions and Reality. (σσ. 1-19). Moscow: Department of Comparative Politics.
- Malcolm, N. (1989). International Affairs (Royal Institute of International Affairs 1944-). *Oxford University Press* , σσ. 659-676.
- Mikelis, K. (2018). "Eurasian Integration : Ideological and Political Underpinnings". *International Conference on International business*.
- Mikelis, K. (2016). "Neocolonial Power Europe ? Postcolonial Thought and the European Crisis". *French Journal for Media Research* .
- Moss, V. (2000). *Religion and Nationalism*.
- Neumann, I. B. (1996). *RUSSIA AND THE IDEA OF EUROPE : A study in identity and international relations*. London: Routledge.
- Oliker, O., Crane, K., Schwartz, L., & Yusupov, C. (2018). *Russian Foreign Policy: Sources and Implications*. RAND Corporation.
- Pallin, C., & Oxenstienna, S. (2017). *Russian Think Tanks and Soft Power*. FOI.
- Pankhurst, J. (2012). Religious Culture : Faith in Soviet and Post-Soviet Russia. *Political Science* , σσ. 1-32.
- Pashukanis, E. (1980). *Selected Writings on Marxism and Law*. London: ACADEMIC PRESS INC.

- Putin, V. (2011, October). A new integration project for Eurasia : The future in the making . *Izvestia* .
- Rezvani, B. (2020). Russian foreign policy and geopolitics in the Post- Soviet space and the Middle East : Tajikistan, Georgia, Ukraine and Syria. *Journal Middle Easter Studies* .
- Rumer, E. (2019). The Primakov (Not Gerasimov) Doctrine in Action.
- Rutland, P., & Kazantsev, A. (2016). The limits of Russia's soft power. *Journal of Political Power* .
- Sergunin, A., & Karabeshkin, L. (2015). Understanding Russia's Soft Power Strategy. *Political Studies Association* .
- Shakleyina, T., & Bogaturov, A. (2004). The Russian Realist School of International Relations. *Communist and Post- Communist Studies* , σσ. 2-13.
- Shevtsova, L. (2012). Russia under Putin : Titanic looking for its iceberg? *Communist and Post- Communist Studies* .
- Skak, M. (2016). Russian strategic culture : the role of today's chekisty. *Contemporary Politics* .
- Stein, H. (2020). Russian Nationalism and the Divided Soul of the Westernizers and Slavophiles. *Ethos* , σσ. 403-438.
- Strukov, V., & Hudspith, S. (2019). *Russian culture in the age of Globalization*. Routledge.
- Todorov, T. (2013). *Οι εσωτερικοί εχθροί της Δημοκρατίας*. Αθήνα: Εκδόσεις Πατάκη.
- Trenin, D. (2001). *The End of Eurasia : Russia on the Border Between Geopolitics and Globalization*. Moscow: Carnegie Moscow Center.
- Tsygankov, A. P. (2012). *Russia and the West from Alenader to Putin : Honor in International Relations*. Cambridge.
- Tsygankov, A. P., & Tsygankov, P. A. (2007, November). A Sociology of Dependence in International Relations Theory : A Case of Russian Liberal IR. *International Political Sociology* , σσ. 307-324.
- Tsygankov, A. P., & Tsygankov, P. A. (2010). Russian Theory of International Relations. *Oxford Research International Studies, Encyclopedia* , σσ. 6.375-6.387.
- Veebel, V., & Sliwa, Z. (2019). The suwalki Gap, Kaliningrad and Russia's Baltic Ambitions. *Scandinavian Journal of Military Studies* .
- Velychenko, S. (2007). *Ukraine, the EU and Russia*. Palgrave Mac Millan.
- Weber, M. (1992). *The Protestant Ethic and the Spirit of Capitalism*. Routledge.
- White, S., & Mc Allister, I. (2000). Orthodoxy and Poltiical Behavior in Post Communist Russia. *Religious Research Association* , σσ. 359-372.

Ziegler, C. (2012). Conceptualizing sovereignty in Russian foreign policy : Realist and constructivist perspectives. σσ. 400-417.

Αντωνόπουλος, Κ., & Μαγκλιβέρας, Κ. (2017). *Το Δίκαιο της Διεθνούς Κοινωνίας*. Νομική Βιβλιοθήκη.

Γκόφας, Α. (1998, Νοέμβριος). Επαναπροσδιορίζοντας τις σχέσεις Ρωσίας- Ευρώπης στον μετα- ψυχροπολεμικό κόσμο: Προς μια νέα σύγκρουση ή προς την ανάπτυξη μιας συνεργασίας ;. *ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΕΠΙΘΕΩΡΗΣΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ ΕΠΙΣΤΗΜΗΣ* (12).

Ευαγόρου, Ε. (2012). Η Υψηλή Στρατηγική της Σοβιετικής Ένωσης πριν και μετά τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο: Αντιθέσεις και Συγκλίσεις Στρατηγικών Στόχων Ασφαλείας και Ηγεμονικής Επιβολής με Ιδεολογικά Προτάγματα. Στο Ε. Ευαγόρου, Π. Ήφαιστος, Κ. Κολιόπουλος, & Ε. Χατζηβασιλείου (Επιμ.), *Η Έναρξη του Ψυχρού Πολέμου, 1941-1950: Στρατηγικά ή Ιδεολογικά Αίτια* (σσ. 117-149). ΑΘΗΝΑ: ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ ΔΙΕΘΝΩΝ ΣΧΕΣΕΩΝ, ΠΑΝΤΕΙΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ.

Ηρακλείδης, Α. (2007). *Ασπονδοί γείτονες : Ελλάδα- Τουρκία : Η διένεξη του Αιγαίου*. Σιδέρης.

Κουσκουβέλης, Η. (2007). *Εισαγωγή στις Διεθνείς Σχέσεις*. Αθήνα: Ποιότητα.

Κούτσης, Α. (1992). *Μέση Ανατολή : Διεθνείς Σχέσεις και Πολιτική Ανάπτυξη* (Τόμ. Τόμος Α'). Αθήνα: Εκδόσεις Παπαζήση.

Κωστόπουλος, Τ. Ι. (2010). *Τοπική Κοινωνία και Ευρωπαϊκή Ολοκλήρωση*. Αθήνα: Εκδόσεις Παπαζήση.

Λένιν, Β. (1976). *Κράτος και Επανάσταση*. Εκδόσεις Θεμέλιο.

Μακρής, Σ. (2007). *Πολιτικό Σύστημα και Διεθνείς Σχέσεις : Η ελληνική περίπτωση μέσα από τη συγκριτική προοπτική*. Αθήνα: Εκδόσεις Παπαζήση.

Μανιτάκης, Α. (2011). Η διάκριση των εξουσιών ως οργανωτική βάση του κράτους ή ως πολιτική αρχή.

Μικέλης, Κ. (2015). Διεθνείς Σχέσεις και Πολιτισμοί. Η Διεθνής Πολιτική με όρους πολιτισμού, κριτηρίου του πολιτισμού, εκπολιτιστικής αποστολής και ευρωκεντρισμού. *2ο Τακτικό Συνέδριο Τμήματος Πολιτικής Επιστήμης και Διεθνών Σχέσεων. Αλλάζοντας την Ελλάδα και τον Κόσμο : Ιδέες και Πολιτική*. Λουτράκι.

Μπερδιάγιεφ, Ν. (1990). *Το πνεύμα του Ντοστογιέφσκι*. Θεσσαλονίκη: Εκδόσεις Πουρνάρα.

Μπετελέμ, Σ. (2006). *Εκτός Γραμμής* (13).

Χριστοδουλίδης, Θ. (1991). *Διπλωματική Ιστορία : Από τη Βιέννη στις Βερσαλλίες 1815-1919*. ΑΘΗΝΑ: Ι.ΣΙΔΕΡΗΣ.